

„Orlové literární revoluce.“ F. X. Šalda a/versus Arnošt Procházka (a *Moderní revue*)*

Luboš Merhaut

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav české literatury a komparatistiky –
Institut pro studium literatury, o. p. s., Praha
lubos.merhaut@ff.cuni.cz

SYNOPSIS

‘The Eagles of Literary Revolution’: F. X. Šalda and / versus Arnošt Procházka (and *Moderní Revue*)

The development of a professional network, as well as long-standing disputes, among the most prominent representatives of Czech modernism at the turn of the 19th and 20th centuries — F. X. Šalda on the one hand, and Arnošt Procházka and the *Moderní revue* (especially Jiří Karásek) on the other — can be traced through several stages. First, 1893–1895, a period of mutual curiosity and emerging factions, from the earliest meeting up to the formal manifestation of *Česká moderna*, which was preceded by the establishment of the *Moderní revue* as first independent literary platform of the 1890s. Second, 1895–1900, a period in which various trends converged in the connection of art to life and society, and in a confrontation with other emerging, alternative concepts of modernism, namely Synthetism. Third, 1900–1910, a period that looks back, from the strata of generational polemics, culminating in the controversy surrounding Šalda’s pseudonyms, to the accusation of Karásek in what has come to be known as the anonymous letters affair. Fourth, 1910–1925, when each side declared hostility towards, or simply ignored, the other’s role in Czech modernism, from the conclusion of the anonymous letters affair to Procházka’s death. This study focuses in particular on the two initial periods, on the roots of the polemic, and on key moments in the 1890s: that is, on the onset and gradual differentiation of modernist literary creation and criticism in all its forms, on the transformations and extremes of the polemic as the example of a genre whose essence is dialogue and misunderstanding in equal parts. While the polemic is often rife with personal attacks, it also tends to crystallize in a mirror that reveals the collisions and transformations of Czech modern aesthetic thinking, and that illuminates connections and transitions in the field of literary and cultural production.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEYWORDS

F. X. Šalda; Arnošt Procházka; Jiří Karásek ze Lvovic; *Moderní revue*; spor; žánr polemiky; modernismus; syntetismus; dekadence; generace; kritika; aféra / F. X. Šalda; Arnošt Procházka; Jiří Karásek ze Lvovic; *Moderní revue*; controversy; polemic as genre; modernism; Synthetism; the Decadent Movement; generation; critique; affair.

---

* Text vznikl v rámci projektu s podporou GA ČR 17-26664S (Arnošt Procházka — kritik a esejistka).

Téma vztahů a sporů mezi F. X. Šaldou a Arnoštem Procházkou, resp. dekadentními symbolisty a estétami z okruhu *Moderní revue*, především Jiřím Karáskem, zahrnuje rozsáhlou oblast různorodých polemik, jež se po několik desetiletí týkaly nejen postupného rozrůžňování a protikladů jejich modernistických představ a koncepcí, ale výrazně rovněž budování a rozvíjení silových, vykladačských pozic v rámci tzv. generace devadesátých let a otázek etických. Přitom protagonisté na obou stranách byli bytostnými polemiky, od devadesátých let do poloviny dvacátých let vedli stovky polemik různorodého rozsahu a tématu.¹

Z literárněhistorického hlediska představuje polemika svébytný žánr, jehož podstatou je rovnomocné působení dialogu a nerozumění a který lze charakterizovat zvláště tématem, strategií, funkcí a stylovou a formální vyhraněností.² Jde o žánr sebestředný a sebestvrzující, žánr synkretický, působící prostřednictvím textů různorodého založení, o fenomén na pomezí diskurzivních praktik, oborů a společenských kontextů.

Dobově příznačný polemický žánr dovoľoval bezprostředněji a otevřeněji formulovat estetické a ideové koncepty; stával se platformou sporů s významem nadčasovým a zároveň prostorem útoků ryze osobních s dosahem toliko časovým. Zjevuje mnohé a podstatné z dobové situace a uměleckých dějů. Podle esejí, kritik, zmínek v korespondenci i ve vzpomínkách můžeme rekapitulovat *vývoj vztahů* a dlouholekých kontroverzí mezi Šaldou na jedné straně a Procházkou a Karáskem na straně druhé. Lze jej sledovat v několika fázích:

1. 1893–1895, vzájemné ohledávání a počátky diferenciacie od prvního setkání do doby příprav a vydání *České moderny*, kterou ovšem předběhlo založení *Moderní revue* jakožto první svébytné platformy části generace devadesátých let. 2. 1895–1900,

1 Šalda polemizoval s širokým spektrem literátů, kromě Procházky a Karáska mezi ně postupně (a často opakovaně) patřili: Jaroslav Kvapil, František Roháček, Jaroslav Vrchlický, J. V. Sládek, Jan Herben, Ignát Herrmann, Jan Voborník, František Zákrejs, Josef Pelcl, M. A. Šimáček, F. V. Krejčí, Václav Hladík, S. K. Neumann, Karel Pelant, Vilém Mrštík, K. M. Čapek Chod, Karel Sezima, Viktor Dyk, Jaroslav Kamper, Jan Lier, Karel Elgart Sokol, Emanuel Chalupný, Jindřich Vodák, Josef Laichter, F. S. Procházka, Alexandr Bačkovský, Jaroslav Hilbert, Josef Holý, Karel Horký, Karel Dostál-Lutinov, Otakar Theer, Jaroslav Vlček, Arne Novák, Jaroslav Sutnar, Miloslav Hýsek, Miloš Marten, Albert Pražák, Arnošt Dvořák, Jiří Mahen, Otokar Fischer, Hanuš Jelínek, F. A. Šubert, Rudolf Medek, Marie Majerová, Karel Čapek, Josef Kodíček, Gustav Pallas, Miroslav Rutte, Richard Weiner, Antonín Sova, L. N. Zvěřina, Gustav Jaroš-Gamma, Ferdinand Peroutka aj. — Stejně lze uvést soupis autorů, s nimiž polemizovali Karásek a zejména Procházka: Jaroslav Kvapil, J. V. Sládek, Jaroslav Vrchlický, Ferdinand Schulz, Jan Lier, František Zákrejs, Antonín Sova, Ludvík Lošťák, M. A. Šimáček, Jan Vorel, F. V. Krejčí, Josef Pelcl, J. S. Machar, Jan Herben, Sigismund Bouška, Jaroslav Vlček, S. K. Neumann, Václav Hladík, Václav Flajšhans, Otakar Theer, Karel Sezima, Otakar Šimek, Arne Novák, Viktor Dyk, Václav Štech, Karel Dostál-Lutinov, Emanuel Lešehrad, Karel Rožek, Jiří Mahen, Karel Pelant, Josef Laichter, Jindřich Vodák, J. D. Konrád, Jaroslav Hilbert, Karel Horký, Vilém Mrštík, Josef Bartoš, Hugo Siebenschein, Josef Kodíček, Karel Čapek, F. S. Procházka, Ervín Taussig, Hanuš Jelínek, Otokar Fischer, Bohumil Polan, Richard Weiner, Ferdinand Pujman, Růžena Svobodová, Otakar Štorch-Marién ad.

2 K polemice viz Merhaut 1999b; Homoláč 1998.

rozdružující paralelní vyhraňování s úběžníkem vztahu umění k životu a společnosti a v konfrontaci s dalšími nastupujícími, alternativními koncepty modernismu, resp. syntetismu. 3. 1900–1910, účtující ohlédnutí od zvrstvené generační polemiky završené sporem o Šaldovy pseudonymy do Karáskova obvinění v tzv. aféře anonymních listů. 4. 1910–1925, oboustranně vyhlášené nepřátelství či ignorování, resp. polemické sebe prezentace vlastních rolí v rámci modernismu od osobně účtujícího doznění aféry do Procházkovy smrti (posléze především v souvislosti se vzpomínkami na přelom století). Následující kapitoly se v chronologickém přehledu podrobněji zaměřují zejména na dvě počáteční období, na kořeny polemik, některé jejich momenty a rysy.

I.

Předem je nezbytné zdůraznit *východiska společná* Šaldovi, Procházkovi a Karáskovi jako vůdčím představitelům mladé modernistické literatury nastupující soustředěně od počátku devadesátých let 19. století. Převratnou (revoluční) intencí nového hnutí bylo především poznání podstaty umění, zdůraznění jeho autonomie a z ní plynoucí možnosti integrálně, cestou symbolizace a mnohoznačným hledáním tvůrčí syntézy dojít k individuálnímu stylu, k hledání skrytého smyslu, k novým, duchovním významům (viz Merhaut 1999a; Týž 2015a). Programově toto úsilí záhy a podnětně formuloval Šalda, prosazoval je spolu s Procházkou a Karáskem (Vodákem, Krejčím, Vorlem ad.) soustavnou kritickou aktivitou. Při formování umělecké kritiky jako svébytné disciplíny se negativně vymezovali vůči tradici a předchozím generacím (zvláště v polemikách s lumírovským okruhem), v kritických textech zároveň formulovali nové principy umělecké tvorby (mj. v uvádění a interpretaci zahraničních myšlenkových vzorů, zejména francouzské kritiky).³

Základními a společnými znaky pro jejich pojetí modernismu — a to koneckonců i v dalších desetiletích oboustranně vyhlášeného nepřátelství — byly: důraz na svébytnost umění a na specifčnost jeho vztahu ke skutečnosti a ke společnosti podložený estetickým idealismem, individualismus vyzdvihující vnitřní, svobodný duchovní svět jedince-tvůrce a relativizující vnější, mimoestetické požadavky, dále nesmlouvavost a polemičnost kritického myšlení a absolutizující pojetí osobitého uměleckého i životního stylu jako integrujícího významotvorného fenoménu. O tato programová východiska v obecné rovině v podstatě nikdy nebylo sporu, věcná část vzájemných polemik se týkala jejich realizace a dalšího směřování, akcentů na jednotlivé komponenty, jejich souvislostí a hierarchie.

Do společného boje jednotliví „revolucionáři“ od počátku a přirozeně vkládali své *individuální estetické představy, dispozice i povahové vlastnosti*. Jiří Karásek (ze Lvovic)

3 „Dělítko bylo tehdy ještě jiné: pouze poměr ke ‚starým‘. Byla to vlastně stupnice: čím příkřeji kdo stál proti nim, čím méně ‚kompromisoval‘, tím spíše mu příslušelo epiteton ‚moderního‘. Nerozhodoval tu vlastní obsah osobnosti, nýbrž její zevní taktika. Nejdále v této stupnici, na nejkrajnějším levém křídle, stála jmenovaná kritická trojice Šalda, Karásek a Procházka, tak jako vůbec jen kritika sama zdvihala prapor literární revoluce. Z beletristů nepostavil se té doby do zjevně odbojné pozice proti starým ani jediný“ (Krejčí 1901, s. 5).

jako básník a kritik otevřeně vycházel z dojmů a impresí, požadoval psychologicky založený dialog s dílem. Arnošt Procházka byl osobně poněkud zdrženlivější a formálnější, snažil se o ucelenější i obecněji platný pohled, především ve znamení nietzschovského individualismu a skepticismu hledal v umění výjimečnost, duchovní vyhraněnost a exaltovanost. Nejvýraznější a nejbojovnější (i nejvztahovačnější) F. X. Šalda usiloval o univerzálnější, filozofičtější založené pojetí umění, dynamicky otevřené též společenským proměnám. Klíčové momenty — jež je spojovaly a záhy zároveň začaly rozdělovat — najdeme nejen v rozpracovávaných tématech a ve způsobu užívání pojmů, jež by zakládaly modernost umění (tedy hlavně syntetismus, symbolismus a dekadence, „život“ sám), ale i ve způsobu, jakým jednotliví protagonisté projevovali vědomí společného boje na jedné straně a jak projektovali a tematizovali svůj vlastní podíl na tomto boji a zvláště jeho důležitost na straně druhé.

Představitelé nové kritiky navazovali na kritičnost Masarykova realistického proudu (zvláště na osobnosti H. G. Schauera, J. S. Machara a Viléma Mrštíka) a zprvu byli spjati s pokrokovým hnutím. Na počátku devadesátých let publikovali především v moravských časopisech *Literární listy*, *Vesna* a *Niva* a byli označováni (zavedenými autory z „centra“) s hanlivým příděchem jako tzv. moravská kritika. Hlavně v polemikách se Sládkovým *Lumírem* (s okruhem Jaroslava Vrchlického, proti tvorbě Jaroslava Kvapila, Antonína Klášterského, Aloise Škampy a dalších) a s konzervativnější *Osvětou* čelili odsudkům a zesměšňujícím soudům.⁴

V tomto duchu např. psal staročeský publicista Ladislav Mattuš (1895, s. [1]), jenž příznačně zjednodušeně všechny nahlížel jako dekadenty: „Příliš brzo se narodila naše vlastní Mládka, hraničáři literatury úpadkové, dekadenti; — na úpadek máme skoro ještě čas. / Přišli jsou jest tři mudrci od západu Šalda † Karásek † Procházka, — aby se poklonili nové době, která, spásná, vlasti naší vstává — a všci tři jí přinášejí zlato svého umění. [...] / Zlatem jejich je dekadentismus. Co je to? Shrnuto nejkratčeji: závrtné vyvrcholení svého jáství — a už tím jsme odsoudili tu pařížskou bylinu, protože právě význakem slovanské povahy je rys altruismu — ejhle Tolsté, Dostojevské — a umění vždycky má růsti ze skutečnosti, z národa, být čerpáno, vyvíjeno, ne být dováženo, vypůjčováno, přenášeno. / Vy netvoříte samostatně, vaše umění má cenu napodobeniny pouhé, bezmyslenkovité, otrocké a — cizí, nesrozumitelné, nepatřičné. Co s tím u nás? [...] / Umění však naše má být české anebo všeobecně lidské; co vy podáváte, je — nelidské. / [...] Umělec — a teda i kritik — má přijít hotový. Nikdo není modernější Maupassanta — a týž přece v peřince moravskou kritiku, pokud je známo, nedělal; nýbrž učil se a tříbil, chodil se svými věcmi k Flaubertovi, a — třicátník — vystoupil, umělec od hlavy až k patě. / Kritik zralý dovede také jinak a s jinou *dvorností* ovládat svůj rapír než splašený kritik mladíček.“

V útočnosti a ironii však Ferdinandu Schulzovi, Františku Zákrejsovi, Jaroslavu Kvapilovi aj. nezůstávali nic dlužni. Šalda hájil svou povídku *Analýza* proti kritikám v *Času* mj. rozsáhlým esejem *Syntetismus v novém umění* (1891/1892), explicitně vysvětloval (Jaroslavu Kvapilovi) podstatu moderní kritiky (*Literární kapitoly*, Šalda 1892). Procházka s Karáskem v kritikách a esejích psaných pro *Literární listy* (a od října 1894 radikálněji do *Moderní revue*) obhajovali tvůrčí svobodu a stále vyhraňovaný individualismus. Kupř. na odsudky *Lumíru* a J. V. Sládky reagoval Procházka

4 Viz zvláště Zákrejsova *Nová světla* (1894).

ostře (1893b, s. 223–224): „Nedostačilo, že mne prohlásili za hlupce. Hňupa. Blba. Je nutno, abych byl též ničema. Podlec. Vyvrhel. Mstivý chlap. Jedině proto, že jsem psal o knize p. Škampově. A neshodoval se s ‚pocivým úsudkem nejpřednějšího českého básníka‘ [Jaroslava Vrchlického]. / [...] Pocivá práce! Národní věc!! Vlastenectví!!! Jak to zní z vysoka nabubřele. Škoda, že se nikdo rozumný na to nechytí. Leda mouchy. A těch není co litovati. Myslím, že chápu celou tu ‚pocivou práci‘ pro ‚národní věc‘, jak si ji p. J. V. S. v pokojných hodinách nerušené siesty představuje. Prosím. Vypijte denně své tři nebo čtyři sklenice plzeňského. Přečtěte nábožně denní list své barvy a především Kurýra. Jednou za týden, v bezpečném ústraní, třeba pod zámekem, zazpíváte si ‚Kde domov můj‘. Jste-li prudší, ‚Hej Slované‘. A jste dobří vlastenci. Máte zásluhy. Chcete-li býti horliví, vřelí — pak odbírejte Lumír. Po smrti dostane se vám za to nekrolog a ‚budíž mu vděčná paměť‘. Třeba v samém Lumíru. / [...] Děkuji. Nemám ani nejnepatrnějšího smyslu pro plurály. Pro hromadné vystupování. Cechovní reprezentaci. Znáám jenom singuláry. Individua. Každé je samo zodpovědno docela za svou práci. A zde se jedná o mne. O moji individualitu. Nedám si jí nikdy bráti. Nikým zkracovati. Nestrpím, aby v mlze zevšeobecnění moje činy, třeba jenom z dálky, mohly padnouti na jiného. Dovedu sám za všechno, co činím, státi. I obhájeti, když nutno. Každý protekční systém se mi protiví. Nenávidím, odmítám, zakazuji si jej.“

Téhož dne vyšlo Karáskovo *Zasláno* vůči invektivám v *Lumíru* (např. „šplhavé pseudotalenty“), v němž mj. čteme: „A tak tedy, pánové, ať jste kdokolivěk. Ať jste literární námezdníci placení a objednaní k mému zhanobení, ať proslulí a vážení literáti. Ať moji nepřátelé, ať ti, kdo mi ještě nedávno ruku přátelsky tiskli. Chtěli jste mne terorizovat, udupat a ukřičet; ale nepovedlo se vám. Vím, co jsem. Co znamenám. Jsem dobrý kov. Dobrá mince. Platím. Nedám se reformovat crétiny a idioty. [...] Nic vám nejsem dlužen. Za nic k díkům zavázán. Co jsem, za sebe jsem. A proti vám jsem. Plivejte! Smějte se! Křičte si! Dupejte! Jak chcete. Děláte se jen směšnými. [...] Nejsem sám. Mám svou obec. Malou, ale vybranou“ (Karásek 1893, s. 234).⁵

II.

Patrně již od prvního setkání v lednu 1893 zavládlo zvláště mezi Šaldou a Procházkou instinktivní napětí, přerůstající záhy v odpor. Jiří Karásek o vztazích tří předních kritiků *Literárních listů* s odstupem napsal (aniž by ovšem mohl vystoupit ze stínu dlouholetých vzájemných útoků):

„Den, kdy jsme se sešli poprvé, F. X. Šalda, Arnošt Procházka a já, byl zároveň dnem, kdy se počal — náš rozchod s okouzlujícím kritikem z *Literárních listů*. Ne-

5 Viz též mj. Procházkovo a Karáskovo ironické *Zasláno* (1893) podepsané Housenkáři v reakci na glosu v *Lumíru* (1893, s. 60), v níž Sládek mj. psal: „Každá rvačka jest odpornou. A to, co teď na tak mnohých místech čteme, je rvačka, ne boj. Útočníkem je kritika. Pisatelé kritiků jsou většinou lidé naprosto bezvýznamní, rekrutovaní ze třídy, která nemohou se živiti myšlenkou vlastní, živí se ohlodáváním zahrad cizích. Sami nemají co ztratit, jinému berou vše. Tento voj housenek stále roste a odporu se jich dotýkat.“ Dále srov. polemické *Listy z Prahy Šaldovy* (1893a) a *Procházkovy* (1893a); k tomu komentář F. V. Krejčího (1893).

boť my druzí dva jsme byli příliš odlišně založeni, aby se dalo zabránit konfliktu. F. X. Šalda chtěl být vedoucím — a tomu se já aspoň nebránil. F. X. Šalda však směřoval k tomu, aby opanoval Literární listy, chtěl v nich rozhodovati úplně sám — a zde musil se sraziti s Procházkou. / Hned druhého dne [...] mne vyhledal F. X. Šalda v mém smíchovském bytě [...]. Překvapilo mne jen, že se vyptával, jak jsme se sešli s Arnoštem Procházkou, a pak náhlé nepříznivé kritizování jeho recenzí v Literárních listech. Vytušil jsem, že Šaldovi není Procházka sympatický a že hledá místo, kde by mne zasáhl, abych se odtrhl od Procházky. / [...] Šalda pozval mne a Procházku k návštěvě do Uhříněvsi, kde byl přes léto u rodičů — přijeli jsme oba, ale byli jsme trapně překvapeni chováním Šaldových rodičů. Otec se vzdálil při našem příchodu a matka s námi ani nehovořila. Šalda, aby nás pohostil, vzal nás do místního hostince — a nakonec přijeli manželé Svobodovi, a nezdar výletu byl dovršen chováním Arnošta Procházky, jenž byl krajně rozezlen a neuměl se společensky opanovati a svou nevůli Šaldovi hlasitě projevoval. To jsme byli my všichni tři kritikové Literárních listů a ‚kritické bratrstvo‘ naposled pohromadě. Již záhy následovala mezi Šaldou a Procházkou roztržka zjevná, výměna nepřijemných urážlivých dopisů — a pak následovalo zavilé, nevraživé nepřátelství obou ‚až do hrobu‘, doslovně [...]. // Po příkrém rozchodu F. X. Šaldy a Arnošta Procházky jsem předpokládal, že jest logický i můj rozchod s F. X. Šaldou. Přestal jsem definitivně choditi ke schůzkám v kavárně U Karla IV., měl jsem za to určitě, že i F. X. Šalda tam již přestal choditi. Byl jsem proto překvapen novou návštěvou F. X. Šaldy v mém bytě, a ještě více, když jsem jej spatřil doprovázeného — paní Růženou Svobodovou. [...] / Nemohu říci, že byly jeho návštěvy nepřijemné a bez literárního užitku pro mne. Mně jen vadilo jedno: že mne v osobě F. X. Šaldy vyhledává úhlavní nepřítel Arnošta Procházky“ (Karásek 1944/1994, s. 194–198).

Zdá se, že podobné pocity od počátku v literárních kruzích otevřeněji vyjevoval spíše Šalda. V roce 1893 se zřejmě ještě pokoušel ovlivnit vztahy mezi Karáskem a Procházkou, a to poté, co v červnu t. r. Jaroslav Kvapil vyřadil Procházku za kritiku Vrchlického políček na Ferdinandově třídě. O události referovala Niva: „Tedy v posledním čísle Literárních listů pan A. Procházka měl ‚dopis z Prahy‘, v němž na několika místech dotkl se pana Jaroslava Kvapila a též p. Jar. Vrchlického. Oba pokládali se listem tím hluboce za uraženy. Pan Kvapil dopsal Procházku, mohl-li by s ním mluvit. Dne 21. t. m. setkali se někde poblíž Příkopů. A nastala tato rozprávka: Procházka: ‚Přál Jste si se mnou mluvit?‘ — Kvapil: ‚Ano. Psal Jste poslední dopis v Literárních listech?‘ — P.: ‚Psal!‘ — Kv.: ‚I to, co tam stálo o mně a o p. Vrchlickém?‘ — P.: ‚Vše, co jsem podepsal!‘ — Kv.: ‚Tu tedy máte za mne i za pana Vrchlického!‘ A pan Kvapil pana Procházku uhodil. Pan Procházka nemeškal a políček mu vrátil, přičemž panu Kvapilovi slítl cvikr na zem. A bylo po aféře. Páni se rozešli a neodstonal to ani — Kvapilův skřípec. Ovšem ale čest a důstojnost literátská. Literáti zajisté mohou být o stupeň vzdělanější nežli vesnická chasa. Už proto, že se tak, jako ona, ani prát a rvát nedovedou. — Ale pardon! Pan Kvapil chtěl prý tím dosíci něčeho zcela jiného. Souboje. Souboj — pole čestné! Usmíváte se; neboť cesta, kterou volil on, vede všude jinam (a především k trestnímu soudu), jenom k souboji nikoli“ (Kalvoda 1893, s. 240).

V zjitřené době přecházely polemiky a zvláště reakce kritizovaných v poněkud bezprostřednější výměny „názorů“. Obdobnou zkušenost vylíčil v červenci 1894 Jiří Karásek — incident s Ludvíkem Lošťákem, autorem básně *Tři noci u mrtvolý*, kterou

Karásek zkritizoval v *Rozhledech*.⁶ Připomněl přitom Kvapilův útok a parafrázoval dopis, který spolu s Šaldou jako Procházkoví důvěrníci zaslali Otakaru Auředníčkovi a Jiřímu S. Guthovi a v němž se vyjádřili k „políčkové aféře“.⁷ Během následujícího sporu o to, zda Procházka Kvapilovi políček mužně vrátil, radil Šalda dopisem Procházkoví přátelsky, jak se vypořádat s pomluvami Jaroslava Kvapila, jehož charakter příkře vykreslil:⁸

„Milý příteli, referát o aféře s Kvapilem tiskněte beze strachu. Já bych pasus o paritě napsal ještě reliéfněji. Použil bych přímo výrazu *uličník*. Vrhne-li se na člověka gamin, odrazím jej jen, učiním jej neškodným, ale nevracím mu nic, poněvadž mi nezpůsobil, nemohl způsobit ‚urážku‘. Žaloby se není třeba bát. Nezapomínejte, že Kvapil je první, jenž přestoupil zákon. Kdyby se ho chtěl dovolávat, žaloval byste vy ho první. / Že bude rozšiřovat lež, která má vás ve veřejnosti potupit, řekla jsem skoro jistě. / Zde vám radím takto: dopište *rekom*. Kvapilovi (resp. po svém mandatáři, důvěrníku mu sdělte), že dal do oběhu falešnou a vás hanobící verzi o vašem utkání se. Jmenujte Kosterku a ještě jiný pramen. Že ho žádáte tedy, aby konstatoval v listě, resp. před dvěma důvěrníky skutečný průběh: ‚že on vám zasadil jedno udeření, které

6 „Jmenovaného dne po 5. hodině odpolední přišel do kanceláře nádražní pošty smíchovské, kde jsem byl právě zaměstnán expedicí zásilek pro nejbližší vlak, mně úplně neznámý pán žádaje, bych vyšel ven, že na mne tam čeká p. redaktor z Moravy. Mysle, že je to p. JUDr. F. Roháček, který mne již na nádraží navštívil a v jednom z posledních svých dopisů zmínku o tom učinil, že mne opět co nejdříve v Praze vyhledá, slíbil jsem za krátko ven vyjít, aby páni počkali, až budu hotov. Vyšed po 6. hodině ven, spatřil jsem tam zmíněného již pána s jiným, mně též úplně neznámým pánem, státi, i přiblíživ se k oběma, ptal jsem se, čeho si přejí. Než ale páni odpověděli, vyskočil *zezadu* p. Ludvík Lošťák, *schovaný za sloupem peronu*, abych ho nemohl pozorovati, a se slovy: ‚Tu máte za Vaši kritiku,‘ mne napadl a zpolíčkoval. Načež se páni rychle vzdálili, než jsem mohl na obranu pomyšlití [...]“ (Karásek 1894, s. 266).

7 „Útok podobný útoku kalibru p. Kvapilova nebo p. Lošťákova *nemůže býti pro čestného muže pohanou*. [...] Pan Lošťák nezachoval totiž podstatných náležitostí, jak je čestný zákon a obyčej žádá. P. Lošťák *nežádal* dále ode mne *dostiučinění, neuvědomil a nepřipravil* mne zejména o předmětu a záležitosti, již chtěl se mnou projednati. P. Lošťák *přepadnul* mne *útočně, neuvědoměného, nezpraveného, prostého* všech svých svědků a důvěrníků, kdežto sám se jimi opatřil. Všecko to jsou, jak známo, *pojmové podmínky* čestné satisfakce. Teprve *potom* může verbální nebo reálná injurie (zde udeření do obličeje) býti pokládána za potupu, kterou lze odčinit *čestným způsobem*, tj. vyzváním k souboji. *Tyto všechny pojmové znaky urážky a satisfakce ve smyslu mravů a obyčejů čestných, opakují znova a důrazně, tu naprosto chybějí*. Pan Lošťák *nesplnil ani jediné podstatné, nevyhnutelné podmínky čestného řešení sporu. Přepadnul* mne *prostě, ale nepotupil*. [...] Ku konci dovoluji si podati ještě toto prohlášení: již loni zanášel jsem se myšlénkou vzdáti se kritické činnosti. Není věru žádnou slastí čísti každou chvíli na sebe ne polemiky, ale nejsurovější osobní nájezdy a býti každou chvíli ohrožován od lidí zpitých slávomamem a zapomínajících, co řekl již lord Macaulay, že povinností autora, *kteřý má úmysly čestné, je vyslechnouti kritiku, ať jest jakákolivěv*. Ale dnes, po útoku páně Lošťákově, *prohlašuji tím pevněji: že neopustím pole kritické, dokud nevybojuji těm, kteří přijdou po mně, ne-li více, aspoň možnost, aby mohli beze strachu a obavy o svou osobní bezpečnost psáti tak, jak svědomí jim káže*“ (Karásek 1894, s. 266). Před porotním soudem se pak Lošťák omluvil a prohlásil, že svého činu lituje, načež mu Karásek odpustil (viz Roháček 1894).

8 F. X. Šalda A. Procházkoví, b. d. [1893] (Literární archiv PNP v Praze, fond A. Procházka).

vy jste opakoval také jednou, a že jste neprchl před ním, zatímco on pro skřípec se zvedl, nýbrž že oba jste se spontánně v různou stranu obrátili.‘ Když na váš list nebo vašim důvěrníkům vůbec neodpoví nebo odpoví vyhyňavě nebo nebude chtít prohlásit skutečný stav, že pokládáte jej za původce nebo podporovatele této hanebné zneuctívající legendy — že jste nucen přijmout její premisy a vytít mu při nejbližší příležitosti, kdekoli se Vám naskytne, dvě rány, o nichž tvrdí, že mu nebyly splaceny. / Současně dopište i jeho 2 svědkům, aby konstatovali písemně skutečný průběh rencontru. Požádejte, aby Kvapilovo svědectví potvrdil také alespoň jeden z jeho svědků. / Chcete-li, dopíšu sám Auředníčkovi, aby konstatoval faktický průběh potýčky. / Svůj list Kvapilovi dejte podepsat p. Karáskovi, jenž průběh sporu viděl. [...] / Já věděl nejen, že Kvapil je blbec, ale i docela sprostý, romantický a nečestný všivák. Takový chlap dovede v životě vyrobit několik l’art pour l’art sonetů jako slepené rajčí ocasy nebo paví vějíře — kterým se dovede divit několik Kinder und Laffen, jak říkal Goethe — a ztropit celou řadu — na konto těch hraček — mizerností. Je to romantik, polonofil a ničema (to trojí je vlastně identické). Je to mravní mrzák. Déséquilibré. Patologické individuum, které zasloužilo dávno opatrovnu nebo káznici. Neměl k ní ostatně jednou již daleko. Tenkrát, když vybíral na Arbesovo jubileum a zpronevěřil vybranou sumu a kdy ho chtěl Hovorka již udat soudu (dal se stěžít uprosit ostatními členy výboru). Slintal nadšením pro ‚mistra‘ — a zpronevěřuje mu přitom peníze. Kdyby býval tehdy někdo zkrivil vlas Arbesovi, byl by se na něj vrhnul jako dnes na vás. Ale proto by jej byl přec okrad! Absence de sens moral — jmenuje se podobná dispozice duševní — ne metaforicky, ale *technicky*.“

Zároveň Šalda využil příležitosti a Procházku v dopisu varoval před Karáskem: „P. Karáskovi nevěřte vůbec. On vidí lidi jako cukrovou omáčkou polité panáky z marcipánu o poutích.“ Na přelomu let 1893 a 1894 také došlo definitivně k osobnímu rozchodu F. X. Šaldy s Procházkou a posléze i s Karáskem, jenž (v často uváděné) vzpomínce na Šaldovo naléhání na Františka Dlouhého, aby již netiskl v *Literárních listech* příspěvky jeho a Procházkovy, vyložil popud k rozhodnutí založit vlastní časopis — *Moderní revue* vycházela od října téhož roku. „A tu v měsíci srpnu 1894 přišel ke mně Arnošt Procházka znenadání záhy po obědě, což bylo u něho neobvyklé, neboť byl zvyklý, že jsem k němu já docházel každého odpoledne. Byl značně rozčilen a ukazoval mi dopis redaktora *Literárních listů* profesora Dlouhého, který mu napsal, že jiný jeho kritik naléhá na něj, aby přestal tisknout Procházkovy a Karáskovy kritiky, jinak že sám mu přestane psát. Běželo o hlavního a důležitého spolupracovníka *Literárních listů*. Chápal jsem rozpaky profesora Dlouhého, ale uznával jsem jeho loajlnost. Dlouhý nás prosil, abychom se zavázali, že setrváme za všech okolností u *Literárních listů* a že oba do nich budeme hlavně psát. Pak že jest ochoten vzdáti se i spolupracovníctví onoho čelného kritika, jenž jej terorizoval svými rozmary a každou chvíli práci v jeho listech přerušoval a nechával jej na holičkách. [...] Zakročení onoho kritika pramenilo z ideového i osobního nepřátelství mezi ním a Procházkou“ (Karásek 1931/1994, s. 58).

III.

V této době se přes osobní rozcházení a estetické rozrůžňování v textech všech protagonistů projevoval pocit *generační sounáležitosti* a příbuzného estetického zaměření,

který ještě přehlušoval osobní různice a občasně výhrady vyslovované již též veřejně a adresně (a který se opakovaně vracel i později). Vůdčí představitelé nastupující generace samozřejmě stáli proti spojeným silám *Osvěty* a *Lumíra* na straně Macharově (též Masarykově) v rozsáhlé polemice o *Vítězslava Háalka*, resp. o nové pojetí umění a kritiky.⁹

Modernisté přirozeně navázali na své revolučním gestem provázené předchozí střety s etablovanými literáty, zvláště s *Lumírem*. V listopadu 1894 v tomto smyslu podobně reagovali zvláště na Vrchlického článek *K našim posledním bojům literárním*.¹⁰ Zdůrazňovali potřeby svobodné a věcné diskuze, ohradili se vůči nařčení z generačního bratříčkování i z dogmatismu. Procházka hájil příznačně mladou kritiku jako „společensví přímosti a pravdy“, jedinečných duchovních projevů, a nikoli jako generační „falešnou“ solidaritu: „není to však pouze otázka osobní, otázka poctivosti jednotlivcovy, oč tu běží, nýbrž moment, týkající se mravnosti, literární a společenské mravnosti vůbec, mravnosti Literárních listů pak zvláště. [...] Podle známého již vzoru, dle osvědčené taktiky: nejmenuje nikoho z odpůrců. Ovšem. Pak stojí tedy jeden za všechny a všichni za jednoho. [...] A to se činí dnes, kdy nikdo již se neklame, ani nemůže se klamati o existenci literárních škol, dnes, kdy všichni mladí, v cizině i u nás, hlásají jednomyslně a hrdě, že není škol literárních, že jsou pouze *individuální projevy!*“ (Procházka 1894c, s. 29–30). Karásek obviněním z kamaraderie mohl ještě čelit slovy: „Kdo čte naše kritiky, ví, jak málo nálady je v nás ke vzájemnému podkuřování. Stačí srovnati jen moji polemiku s p. F. X. Šaldou o zásadě ‚nové pro nové, dosti ostrou, třeba se odbyla jen jako za kulisami, bez obligátních nadávek, poněvadž se nám oběma jednalo o věc, ne osobu. — Stačí srovnati, co jsem psal o literátech mně tak blízkých, jako je p. F. X. Svoboda, p. Vilém Mrštík. Zde šlo o odchylné názory, a proto ustoupily osoby do pozadí“ (Karásek 1894/1895, s. 52).

Šalda v polemice s Vrchlickým podtrhl, že mladá kritika nebyla a není „esteticky dogmatická“, přičemž sice zmínil své výhrady vůči Karáskovi, zároveň však jeho umělecké úsilí vlastně ocenil. Přesto se tento text, stejně jako pasáž z dřívější Šaldovy kritiky (1893b) Škampovy knihy *Venku a doma*, stal později předmětem opakovaných Karáskových výtek. Své stanovisko v polemice s Karáskem o „nové pro nové“ Šalda formuloval ještě v září 1894: „Dvě generace, dva tábory stojí příkře proti sobě: jedni *staří* ve všem, absolutně — druzí *noví* a zase ve všem, zase absolutně. ‚Nové‘ a ‚staré‘ jsou tu kouzelné formulky, zaříkadla. ‚Staré‘ a ‚nové‘, tyto pomysly čistě relativné, kolísavé a mlhavé, pouhé pomocné znaky, přenosné proporce — tyto termíny, které by měl každý jen poněkud kladnější myslivý mozek kritický ne-li ze svého slovníku naprosto škrtnout, alespoň silně omezit a vymezit — stávají se u nás leckde *absolutními kritérii, distinkcemi a kategoriemi!* [...] Řekl jsem: nové pro nové — ne — tomu nerozumím. *Nové pro lepší*, ano, to je plodná formule rozvoje. Té rozumím a tu chci. Milujete-li nové jako nové *jen proto, že je nové* — jste duševně choří [...]. Touha po ‚novém‘, horečná a udýchaná snaha vyvolat je, vydupat je za každou cenu, je touha rychle znuděných dětí, které pojímají věci jen povrchem, vnějším, hrubým a lesklým do-

9 O hálkovské polemice viz Merhaut 2004.

10 Vrchlický (1894) označil Macharův článek, který vyšel v říjnu v *Naší době*, za příklad beztaktnosti, neušlechtilosti a nedostatku smyslu pro tradici a odsoudil hrubý způsob útoků mladé generace vůbec.

jmem, a které proto rychle jimi se unavují. Proto, že *málo znají*, dají se novým klamati a snadno klamati. [...] Rádi mluví tito novatěři o ‚smělosti‘, ‚odvaze‘, ‚bojovné síle‘, rádi užívají výrazů dobrodružně válečných, epicky kolorovaných. Ale tyto obrazy stonají psychologickým klamem. [...] *Vědomost, účelovost, ideovost* rozhoduje. To jako symbolisté nejdříve by si měli uvědomit. To znamenalo by také propracovati se ke kritické etice“ (Šalda 1894b, s. 684–685).

V odpovědi Vrchlickému pak Šalda odmítl, že by moderní kritika byla stranická či spolková, jde jí o věc, nicméně je různorodá, což se projevuje právě vzájemnými rozpory: „Neví pan Vrchlický, že já loni v době nejtuzší řeže pana Karáska s Lumírem vyslovil se proti umělecké metodě jeho i některých jemu blízkých v Literárních listech (v referátu o p. Škampově knize *Doma i venku*)? Neví p. Vrchlický, co jsem soudil o myšlence téhož pána o revoluci pro revoluci, o novém pro nové? [...] A tak přítkře jsem se stavěl k lidem, které cením jako *umělce* více než deset nebo dvacet pasivních epigonů staré školy, poněvadž oni něco hledají, chtějí, pracují, kdežto tito jsou živi z hotového a nashromážděného tuku, ze starých vymožeností, které jen překládají, kombinují a rozřezávají. — Pan Vrchlický křivdí těžce naší kritice, dělá-li z ní kritiku strannou. Naše kritika nestojí ve službě žádného programu, ani žádného literárního dogmatu. Ona vždycky a vědomě přenášela se přes distinkce škol a proudů. Nebyla esteticky dogmatická, vždy chtěla být a byla psychologická, příznačná, historická. Byla cílem sama sobě, disciplínou samostatnou a svéúčelnou“ (Šalda 1894c, s. 106).

Postup generační názorové diferenciaci dokumentuje *diskuze o dekadenci* v letech 1894–1895 v *Rozhledech* (Krejčí 1894; Vorel 1894). Jan Vorel v ní nahlížel dekadenci spíše jako radikalizující metaforu než reálný směr, zatímco pokrokářsky a realisticky orientovaný F. V. Krejčí ji kritizoval jako rezignaci — myšlenkový koncept umělý, překonaný, zhoubný a protispolečenský; když se posléze pokusil zeširoka vyložit dekadenci v zahraničních a domácích souvislostech, shledal její umírněnou podobu již u básníků Vrchlického okruhu Jaroslava Kvapila, Otakara Auředníčka a Jaromíra Boreckého, přiřadil k ní jak Procházku, tak Šaldu i Vorla.¹¹

Dekadentní podobu symbolismu — jež zrodila záměrně vyhocenou koncepci estetizace světa a dekadence jako věčného, byť nedosažitelného ideálu, autonomie individuálního bytí — charakterizoval a u nás soustavně rozvíjel především Arnošt Procházka.¹² Diskuzi v *Rozhledech* glosoval v prosinci 1894 vzhledem k dobovému generačnímu úsilí o „nové“, mj.: „Nemohu nijak pokládati *dekadence* za stav pouze přechodný, vyplývající z posledních vrcholů nahromaděných kultur. Přece název

11 „Ale po umírněnějších přicházejí radikálové. V posledních třech letech vystoupila skupina druhá, s daleko výraznější fyziognomií dekadentní, napojena jejími principy i hledisky ve své neobyčejné na naše poměry erudici literární a kritické. V tom ohledu patří čelné místo F. X. Šaldovi, který ač v zásadách své kritiky dekadenci překonal, zůstal jejím stoupencem ve stylu a citění. Za to jsou neb alespoň chtějí býti dokonalými dekadenty, představujícími poslední nejnovější fáze toho směru na západě: Jiří Karásek, Arnošt Procházka, Otokar Březina, Jan Vorel a do jisté míry i Ant. Sova, vedle celé vznikající řady ještě mladších, jimž je dekadence nevinnou hračkou, módním sportem“ (Krejčí 1895, s. 498).

12 Programový a iniciační význam měla jeho básnická sbírka *Prostibolo duše* (*Moderní revue*, Praha 1894/1895); dále srov. Procházkovu *Glosu k dekadenci* (1894a). K tomu viz Merhaut 2000 a 2006.

dekadent, ti, jimž dáván, berou pouze na ruby, jim je vlastně identický se jmény individualismu, aristokratismu, nebojíte-li se toho slova, i anarchismu. Je to světový názor, jak již kolikrát řečeno. V čem liší se od toho kolektivistů nebo sociálních demokratů? Ve své teleologii — konečné prý nesociabilitě: a tím prý je zhoubný. A tady jsem u jádra rozporu — s tím nesouhlasím, to pokládám dnes za nesprávné. V čem se liší dekadence [...] od ortodoxního socialismu: ten chce nivelizovati, lidi učiniti si co možno rovnými, nejenom hmotně, fyzicky, ale také duševně, intelektuelně — ježto pak nemůže malých a zakrsalých vyhnati do výše, chce veliké a vysokozrostlé sraziti dolů. Odtud jeho odpor k dekadenci. [...] Kolektivismus rozdílný je od dekadence v tom, že je sám sobě cílem, jí však pouze prostředkem, prvním a nutným krokem k lepšímu. Není tedy dekadence ani nesociabilnou ani její teleologie zhoubnou: chce všeobecné obrození duchů k plné svobodě v nejvyšších sférách všech oblastí.“

Procházka zde poté upřesnil, že není autorem hesla „nové pro nové“, nicméně Karáskova slova vyložil a upřesnil: „milejší je nové, v tom případě samozřejmě, že je aspoň rovnocenné starému; je to přece jen ještě pohyb proti klidu. Ale zde je heslem vždy jediné: nové pro vývoj, pokrok, tedy pro lepší. Nejedná se nikdy pouze o formální vypěstlost a velikost, nýbrž vždycky též o vnitřní ráz a hodnotu, ideovost. To se však přece nijak nevyklučuje s požadavkem jemných a delikátních senzací, kde lze. Naopak, myslím. — [...] Literární revoluce hájí svobodu myšlenky a slova. Proto viděti tak různých názorů a soudů estetických a uměleckých se zastávající listy sdružené v jeden šik: jde jim právě jenom o tuto zásadní otázku volnosti myšlenky a slova — jinak jsou zcela volny a rozdílny“ (Procházka 1894b, s. 70–72).

Šaldovy obecné úvahy o dekadenci v této době a souvislosti byly ovšem ještě v mnohém ozvukem výchozích generačních postulátů individualismu a symbolismu (v jehož rámci dekadenci vykládal jako nutnost, byť časově omezenou), bližším aktuálním programovým statím v *Moderní revui* než Krejčího hledisku. Šalda viděl dekadenci jako světový kulturní a historický názor stejně oprávněný jako každý jiný, který je možné kritizovat, ale nikoli popírat a vyhlášovat za zhoubný, či dokonce za „národní nebezpečnost“. „Jedinečnost, individualismus je na straně jedné, hromadnost, typičnost na straně druhé. Život z obou je složen, oběma je zabarven. Mezi námi někteří — a k nim i náleží pisatel těchto poznámek — více k individuální filozofii směřují, jiní více k hromadné“ (Šalda 1894a, s. 187). Ve studii *K otázce dekadence*, již přispěl do diskuze *Rozhledů*, vyložil dekadenci zejména na pozadí filozofického individualismu a jako (časový) projev dynamického střídání uměleckých směrů, akcentující tvůrčí sílu a jedinečnost individua. „Nyní lze pochopiti záhadu dekadence. Individualismus, jedinečnost je skutečná a jediná její podstata. Já odtrhuje se od společnosti, od hromady, od celku — ale jen proto, že je hromadou, společností, celkem samo. Tzv. jedinec musí přetížiti hromadu, aby se mohl odstřediti od ní a ustřediti na sobě“ (Šalda 1895a, s. 385).

V září 1895 však přišel odsudek Karáskovy knihy *Stojaté vody*, v němž Šalda již vystoupil proti české podobě dekadentního symbolismu, tedy proti prosazujícímu se okruhu kolem *Moderní revue* (mj. znovu připomínaje své dřívější výhrady v kritice knihy Škampovy, ovšem psané původně v obraně proti útokům *Lumíru*): „Směr, kterým by chtělo toto tzv. dekadentní křídlo vléci literaturu naši a kterým skutečně dává se dnes již, jak vidíme z těch některých také-moderních listů, řada mladých lidí, je, tuším, opravdu a prostě: zploštění, ochuzení a zmanýrizování písemnictví a umění. To

je těžké a ostré slovo, které tu píšu, a píšu je po nejbedlivější úvaze, po důkladném studiu ukázek, jež nám toto křídlo literární dosud podalo. Píšu je proto, poněvadž po mém soudu znamenají práce ty zásadní a pojmové nepochopení idejím, jež jsem tak skoro první v Čechách otevřeně a s plným důrazem hlásal a jež jsou mi drahé. [...] Pan Karásek, který tolik a tak urputně bojoval proti rétorismu p. Vrchlického a jiných, je de facto nejrétoričtější autor český, jež znám; je řečník a ne básník. [...] A zde jsme u samého jádra, u samého základního nedostatku celého toho českého dekadentismu: je to umění naprosto bezobsažné, bez vší typičnosti, určité plodnosti, hutnosti, plastičnosti — formovosti slovem. Naturalisté a realisté starého rázu poznávají alespoň, třeba nedostatečně; symbolisté naši však nepoznávají vůbec. [...] Umění je právě jev společenský a hromadný, neboť podkladem jeho je sdílnost, sugestivnost, iluze styku a přenosnosti. Proto umění tím je cennější, čím je obsažnější a životnější. [...] A proto o toto stupňování života jde v umění. [...] Česká dekadence svým základním nepochopením podstaty umělecké, svým falešným individualismem, který je tu jen tvůrčí nemohoucnost, nedostatek síly porobující a dobývající si obyvatelstvo, tone v něm a také utone“ (Šalda 1895b, s. 744–748).

Šaldovo příkré a důsledné odmítnutí „chudé a bezobsažné“ české dekadence nebylo pouze projevem jeho rostoucí snahy působit kriticky, umělecky a společensky bezprostředněji, bylo především negací (konkurenčního) konceptu modernismu, který zosobňovali Procházka s Karáskem a který byl s *Moderní revuí* nejprůřeznější pro většinu význačných moderních českých básníků a v druhé polovině devadesátých let tudíž úspěšnější v realizaci společných modernistických fundamentů. Zároveň přišlo v době, kdy se schylovalo k publikaci prohlášení *Česká moderna*, jehož přípravu (koneckonců i vyznění) provázela řada sporů a nedorozumění, na nichž se výrazně podílel právě Šalda.

IV.

Prohlášení nadepsané *Česká moderna*, sepsané J. S. Macharem a korigované F. X. Šaldou, vyšlo v *Rozhledech* v říjnu 1895. Představovalo další z dobových modernistických koncepcí, bylo výsledkem různorodé politické a literární aktivity především realisticky a pokrokářsky orientovaných mladých autorů. V roce mezi Macharovým článkem o Hálkovi a následnou polemikou a vydáním tohoto prohlášení narůstal pocit potřeby manifestačního vystoupení „mladých“, a to hlavně proti většinové starší generaci (politicky mladočeské a literárně lumírovsko-ruchovské), ale také již vůči dekadentně symbolistní *Moderní revuí* — mladé jinak.¹³ Na jaře 1895 začal okruh kolem Josefa Pelcla a *Rozhledů* plánovat reprezentativní „almanach moderny“. O pozadí jeho příprav a zrodu *České moderny* svědčí dobová korespondence, zvláště mezi Macharem a Masarykem. Ukazuje mj., že klíčovým problémem nevydaného almanachu (posléze i vydaného manifestu) byly protichůdné preference některých protagonistů, smířlivost vůči některým starším na jedné straně a vůči některým „nevhodným“ mladým na straně druhé. Šalda opakovaně kategoricky odmítal Procházkovu a Karáskovu účast, již by se v té době ještě nebránili Machar, Masaryk ani Pelcl aj. Dokumentuje

13 K tomuto dění viz Merhaut 2015b.

to např. Macharův komentář Masarykovi z 21. 9. 1895: „Zmínil jste se o almanachu. Tuším, že to zůstane projektem. Pelcl mi nepíše, Krejčí též ne. Jaroš odřekl, Březina poslal 4 básně — to je vše, co vím. Šalda tam nechtěl mít Karáska a Procházku, Krejčí chtěl prvního, ale druhého ne; za to Jarosl. Kvapila ano. Já povolil (když mi slíbili, že v Rozhledech vystoupí proti celému tomu křídlu), ač jsem stál na obou a spolkl jsem i toho Kvapila. Teď mě jaksi hryzlo svědomí, že jsem povolovat neměl, a Krejčí zároveň psal, že by Pelcl rád měl Karáska: tož jsem odpověděl, že má-li almanach vůbec vyjít, ať jsou tam oba. A desetkrát spíš než ten prázdný Kvapil. A nepovolím. Ostatně mi napadá, že by ten almanach byl paskvilem na modernu. Ať pojde raději v embryu. Tři členové z Nár. Listů (Krejčí, Kvapil, Borecký) — a já chtěl napsat zuřivě úvodní slovo o literatuře a politice v Čechách“ (Korespondence Masaryk — Machar, s. 338).

Česká moderna proklamovala především kulturní a politické cíle. Pokus vytvořit jakousi širší frontu mladých — ve spojení představitelů pokrokového hnutí a realistů proti mladočeské straně a s důrazem na užší sepětí nezávislého a neeklektického umění se životem — záhy ztroskotal v neshodách mezi signatáři.¹⁴

Politické motivace a souvislosti manifestu stejně jako kolektivnost generačního vystoupení byly pro okruh *Moderní revue* nepřijatelné (ostatně tyto momenty byly také a především příčinou Šaldova dohadování s ostatními signatáři a jeho váhání a uhýbání s podpisem). Koncepční odlišnosti tkvěly hlavně v řešení poměru umění a společenského života, krásy a účelnosti. Dekadentní symbolisté trvali na výlučnosti a nadřazenosti světa umění a k možnostem jeho vlivu na každodenní realitu se stavěli skepticky. Kult Individua, Umění a Krásy jako antiteze běžného života a měšťácké morálky se z jejich hlediska stával rovněž ozvěnou již vybojovaných sporů s realismem, s popisností. Procházka tak glosoval: „Nenávidíme hromadných manifestů. Ponevadž jsou zbytečné a plané. Protože se, koneckonců, zvrhají v pouťovou produkci a reklamní fráze. [...] Jsou velikými slovy a závratnými sliby: ale skutečný, pevný, živý obsah jim chybí. Nebo kdyby měly míti určitost a přesnost, nemohla by je řada různorodých a různotvárných myslících lidí podepsati. Tato fatalita zasáhla i manifest *Česká moderna*. Jest velkodyšný a krátkoživotný. Obsahuje rozpory. Patrný jest v něm zápas mezi požadavkem individuálnosti a demokratické hromadnosti. Ale tento zápas jest právě nejvlastnějším a nejbolestnějším bojem dneška: o to se jedná v první řadě — a jedině. [...] Není pravda, že míra individuálnosti má být v přímém poměru k sebezapření. Zrovna opak! [...] Nechceme žít v sebezapírání, nechceme zříkati se ničeho ze svého, z toho všeho, co tvoří bohatou a složitou náplň našeho nitra [...]. Ne bořiti instituce, ale podvraceti názory a předsudky, o to se jedná nejdříve a nejhlavněji — nová poznání a nové způsoby cítění přivodí konsekventně s sebou nová zařízení. Obrodí-li každý sebe, sám a svou cestou, bude tím implicity obrozen i celek. Přejde neodchylně rovnováha. Stojíme tak na stanovišti čirého individualismu. Rozumí se, jako ve všem, že stejně již v to zahrnuto umění a kritika. Chceme zajistit

14 Tento rozpad provázela rozsáhlá polemika poté, co jeden ze signatářů, Jan Třebický, jménem *Rozhledů* (v *Kronice* v březnu 1896) odvolal své předcházející nekompromisní postoje ve snaze zmenšit vzájemnou podezřívavost a nevráživost ve veřejném životě. Šalda, Machar, Mrštík a Sova v tomto fejetonu viděli kapitulaci před mladočechy, na jejich prohlášení (v *Čase*) odmítavě zareagovali Pelcl, Krejčí, Třebický a F. Soukup (*Rozhledy*). Z dalších — takřka celoročních — polemik je pozoruhodný zejména spor mezi Šaldou a Krejčím.

těž volnost slova. Bojovali jsme za ni vždy a budeme ji též stále hájiti. Míti své přesvědčení — to jsme si však nevyzápasili — to jsme již měli, to bylo právě podmínkou a předpokladem. Bez toho nemohlo býti ani boje. Ano, zamítáme hesla a nálepky škol a *clique*, odmítáme každé fanglíčkářství, ať si říká naturalismus či dekadence nebo satanismus anebo — *Česká moderna*. [...] Nepodpisujeme žádných manifestů, poněvadž to, co jedině může býti a skutečně je pojítkem mladých dneška, ta živěbolestná potřeba a touha nijak nezúžené svobody a individuálnosti a opravdovost práce, zůstane jím i na dále, bez manifestů a podpisů. Bojujeme za idey, ne za osoby. Potkáme-li se na cestě za týmž cílem, na pouti za týmž ideálem s jinými, ochotně ruku jim podáme. Což ovšem nemá a nechce znamenati, že hledáme snad *spojenců*. Neboť také sami, docela sami a ojedinelí, neustoupíme ze své dráhy. Ne manifesty, ale práce prokazujž naše snahy a vůle“ (Procházka 1895, s. 25–26).

Moderní revue tak vnitřní spory signatářů *České moderny* mohla sledovat zpovzdálí (a s neskrývanou škodolibostí). Její „boční“ polemika s *Rozhledy* se omezila spíše na téma generačních skupin, frakcí a animozit v souvislosti s manifestem a jeho signatáři: „A ostatně, po našem soudu, nesejde na tom, kolik lidí stojí za hájenou věcí, ale hlavně na tom, jaká věc se hájí... Mimo to: byli jsme k vytčení svého hlediště zde nuceni, nejen diskusí, rozpředší se o ‚České moderné‘ a dotýkající se také nás — i redaktor *Rozhledů*, p. J. Pelcl, v soukromém dopise p. Karáskovi, vyslovil očekávání, že se tento autor s p. A. Procházkou přihlásí svými podpisy k manifestaci ‚České moderny‘ (patrně tedy se kalkulovalo i s *Moderní revuí*, jež před vyjitím minulého čísla nebyla ani zhoubnou, ani nečeskou, jako je nyní!). *Mlčení bylo by se mohlo pokládati za naprostý souhlas*. A tomu jsme chtěli zabrániti... [...] My nebudeme žádných stran a nevydáváme a na rohy nelepíme žádných manifestů, naopak vždy výslovně prohlašujeme, že je list náš otevřen všem *snahám uměleckým*, bez zřetele na nálepky hesel a koterie. Dobrá polovice spolupracovníků *Rozhledů* jest a byla i našimi spolupracovníky. — K čemu tedy despekt a mluvení o excesech a ohrnování nosu nad *Moderní revuí*. *Rozhledy* tím odsuzují — i sebe samy. [...] *Rozhledy* [...] alarmují a shánějí ‚pod prapor idejí a snah, které vystupují s heslem *České moderny*‘, kdekoho, realisty i pokrokáře, mladé i staré, kritiky i politiky, literáty i neliteráty, a naivně se chlubí souhlasem i nejobskurnějších venkovských lístků. Ale zde už vlastně musí přestati každá debata, nechceme-li sami upadnouti do nechutností“ (Karásek 1895, s. 72).

S názorovými konfrontacemi uvnitř širokého generačního proudu postupně docházelo k zpřesňování představ o modernosti a její funkci. *Českou modernou* se český modernismus nepočíná, ani nekončí, ani se jí nevyčerpává. Měla proklamativní a nový iniciační společenský význam, nemohla však — při své praktičnosti o to ani neusilovala — dostačovat specificky estetickým požadavkům nejvýraznějších mladých kritiků; v tomto ohledu nepřinesla nic, co by již v předchozích letech neobsahovaly texty a polemiky Šaldovy, Procházkovy či Karáskovy, např. v pojetí kritiky jako tvůrčího uměleckého žánru, proti pojetí utilitárnímu a didaktickému. Rozpad úsilí o generační jednotu byl v této situaci nevyhnutelný, otevřel prostor produktivnímu střetávání, ale i dalším osobním polemikám.

Krucialní „vývojovou“ otázkou umění označovaného jako moderní se stával jeho *přístup k životu a ke společnosti*, poměr krásy a účelnosti. V jejím řešení se postupně a přirozeně dále diferencovala kritika devadesátých let. Mnozíci se a paralelně půso-

bící linie literární tvorby byly výrazem rozdílné představy o východiscích a rozsahu teoretické syntézy, jejíž potřeba byla všeobecně pocítována a tak či onak proklamována (např. v souvislosti s pojmem „renesance“). Šalda prohluboval představu tvůrčího individua ovlivňujícího okolí, organické jednoty uměleckého výrazu hledajícího „cesty k životu“. Jeho projekce nového umění s bezprostřednějším společenským dosahem (která jej smiřovala i s realismem) byla zároveň dobově nejdynamičtější a nej-univerzálnější a stále výrazněji ovlivňovala aktuální literární i výtvarné dění a byla jím ovlivňována. Rovněž souběžně působící Procházckovo pojetí symbolismu tříbilo otázky svěbytné estetické pravdivosti a stylové jednoty a jedinečnosti. Svěbytné syntetizující úsilí s ohledem k vnitřním zákonitostem uměleckého díla můžeme v druhé polovině devadesátých let dále pozorovat v působivosti díla i ve formulacích programového rázu předních symbolistních básníků, především Karla Hlaváčka (pracujícího s pojmy sugesce a imaginace) a Otokara Březiny (odhalujícího mystické prameny krásna jako harmonizujícího principu univerza). Další pokusy o syntézu uskutečněné na sklonku minulého století již překračovaly hranice autonomie umění (i symbolismu). V hledání těsnějšího sepětí s každodenní realitou a společenskými problémy různým způsobem podléhaly mimoestetickým podnětům: Katolická moderna s časopisem *Nový život* se snažila o přiblížení katolicky orientované literatury nejnovějším trendům; S. K. Neumann s *Novým kultem* přetavil podněty krajního uměleckého individualismu a politicky radikálního pokrokářství ve znamení vlivné ideologie anarchismu.

V.

V posledních letech 19. století zachovávali Šalda a Procházka s Karáskem vzájemný odstup. Šalda se věnoval polemikám v souvislosti s Třebického *Kronikou* a s *Českou modernou*, poté s *Rozhledy*, s Jaroslavem Kvapilem a s Václavem Hladíkem; Procházka s Karáskem polemizovali především s Macharem a Krejčím, tedy s *Rozhledy*, realisty a sociálními demokraty; různorodé polemiky vedli dále s Vrchlickým a starší generací, ale i s klerikály a s *Novým životem*, polemicky glosovali Šimáčekův *Světazor*, *Zlatou Prahu*, *Radikální listy* atd., opakovaně hájili svou představu dekadence. Do otevřených vzájemných polemik se nepouštěli a navenek projevovali i toleranci.

V říjnu 1897 otiskl Arnošt Procházka v berlínském časopisu *Monatsschrift für neue Literatur und Kunst* přehledovou stať *Mladá česká literatura dneška*, v níž německým čtenářům představil modernistickou tvorbu a kritiku s nadhledem a bez zátěže domácích a osobních neshod.¹⁵ Odstavce, jež věnoval Šaldovi, svědčí rovněž o tom, jak byl jeho koncept aktuálně vnímán, a to u vědomí společného východiska: „Ze sociálně psychologického stanoviska zkoumá umělecké dílo Fr. X. Šalda. Jde mu o sociologickou hodnotu díla, o vlivy, které na ně působily, stejně jako o působení, jež může vykonávat; prozkoumává jeho psychologickou konstrukci, všechna hnutí duše, která se v něm zjevuje; a jejich korespondence; umělce neodděluje od jeho díla, požaduje souzvuk a shodu. Ve většině svých esejů se ani s tímto nespokojí a jde ještě dále, umí

15 Na rozdíl např. od článků F. V. Krejčího do vídeňského časopisu *Die Zeit* (k Procházckovu článku z hlediska mezikulturního prostředkování viz Merhautová 2016).

uchopit a rozvést základní problém, jenž dílo nastoluje, od jednotlivostí přechází k všeobecnému a otevírá široké perspektivy. / Jazyk, jehož dosud užívalo dosavadní denní referentství, samozřejmě nemohl mladé kritice postačit. Musel být stvořen nový, který by dokázal vyjádřit všechny jemnosti a odstíny myšlenky. Velký podíl na této těžké práci, kterou mladí museli vykonat, náleží F. X. Šaldovi. Nachází slova i pro věci nejpodivuhodnější, vytvořil bezchybné novotvary, rozšířil a zjemnil výrazové možnosti a plynulost jazyka“ (Procházka 1897a/2016, s. 334).

Šalda např. v únoru 1898 v posudku Karáskovy sbírky *Sexus necans* — poslední ne předem a ne jednoznačně odmítavé — na závěr zdůraznil: „Jak lze vidět z přítomného referátu, není potřeba s knihou p. Karáskovou ve všem, a třeba i v podstatném souhlasit, aby člověk přítom mohl uznati, že stojí před prací s vážnými aspiracemi literárními a uměleckými. Píšu to výslovně proto, že vyskytl se nedávno v modernizované *Zlaté Praze* nanejvyšš surový útok na p. autora této knížky, za nějž zodpovědnost — poněvadž nebyl podepsán — padá na p. Jaroslava Kvapila, který byl jmenován, jak jsme četli, výslovně redaktorem proto, aby udržel listu styky s moderním prouděním. *Nový kult* a *Moderní revue* odpověděly již na tuto ničemnost, jak si zaslouží. My však podotýkáme jen, že lidé, kteří se cítí dotčeni ryze věcnou a motivovanou analýzou kritickou, zchlazují si žáhu v surových osobních nadávkách a sprostotách ničím nedoložených a jen tak do vzduchu házených a co je nejžertovnější při tom — nepodepsaných. Také názor na kritiku, ale hodný literárních křováků“ (Šalda 1898, s. 115). V této době byl Jaroslav Kvapil pro obě strany terčem v obdobném duchu vedených polemických vyjádření. V *Moderní revui* se proti jeho odsudku Karáskovy knihy ohradil Procházka, spatřuje v něm obdobně „nový, drzý a omezený útok na uměleckou svobodu, na volnost umělecké tvorby“ (Procházka 1897b, s. 96).¹⁶

Nepomíjející nevráživost se na čas omezila na soukromou sféru a korespondenci, o to však bezprostředněji. V Šaldových dopisech J. S. Macharovi (s nímž kritici *Moderní revue* polemizovali, vyčítajíce mu mj. rozdmýchávání různic mezi českými časopisy a zlehčující *Českou modernu* jako Macharův pokus o vlastní zviditelnění, a jehož knihy podrobovali ironizující kritice) najdeme i pasáže, v nichž se autor nezřídkva vrací k pro něj iritujícím momentům (své odhodlání k účtujícími polemikám však veřejně projevil až o několik let později):

„Ti lidé opravdu, jen aby měli něco, part za každou cenu, mluví hlupstva a sprostoty. Jejich logika je jen jako: řekneš-li bílé, řeknou černé, jen aby odporovali. [...] Znáám je trochu, hlavně Karáska. Když začínal, navštěvoval mne, chodíval jsem s ním — ale brzy jsem jej poznal. Je to prostě, zdá se mi, perverzní hoch — v psychiatrickém smyslu. Já totéž, co napsal o něm do *Rozhledů*, říkával mu do tváře. A nejzábavnější přítom máš: on ti svědčí, kývá, rozejdeš se s tím přesvědčením, žeš jej získal, — a pak češ za týden za čtrnáct dní pravý opak — tomu, k čemu přisvědčoval, se posmívá a spílá. Efekt je až groteskní. A potkáš-li jej — a zase táž hloupě tichá a poučení žádostivá tvář. Nejde to brát seriózně. Chtěl jsem s nimi jednou dvakrát promluvit vážně o literatuře — nešlo to. Mluví o tom jako o sportu, s takovou hloupou komikou, jež snad má být satirou. Je mi to prostě beze smyslu, to všecko“ (12. května 1896).

¹⁶ Procházka reagoval na nepodepsanou kritiku ve *Zlaté Praze* (15, 1897/1898, č. 2, 19. 11, 1897, s. 22). Srov. Neumann 1897 a 1898.

„Vidíš, zdá se mi někdy, že mne zde v Čechách vehnala situace na místo a na křídlo, kam nepatřím a kde vnitřně trpím. Na tu krajní levici, kam mne lidé všichni kladou jako zuřivce a revolučníka z justamentu, z přirozené duševní potřeby. [...] A to máš ten nejvnitřnější psychologický důvod, proč je mi tak drahé, že teď stojím s Tebou na tom křídle. [...] Četl jsi poslední Moderní revui? Holota, s kterou je se třeba vypořádat, ale z gruntu, a čím dřív, myslím, tím líp. Nectná, perfidní rota. [...] Vezmu si je za uši co nejdříve v Čase. Povím Karáskovi všelicos z jeho minulosti, povím Procházce, že o nich jsem měl vždycky stejné mínění a jsem je napsal již roku 1893, v době, kdy Karásek tiskl první verše, jež parodoval Lumír, v době, kdy byly první řeže s Lumírem, kdy jsem se osobně s nimi stýkal a kdy jsem jim řekl totéž do tváře a napsal současně v Literárních listech, neohlížeje se nic na literární politiku. Ignoroval jsem je dost dlouho, je čas je konečně demaskovat. Ovšem bez rozhořčení, jen zparodovat a zbagatelizovat“ (12. ledna 1897).

„Co píšeš o nutnosti, abychom zaujali všichni pevnou pozici k Moderní revui a jejím cerclu, souhlasím úplně. Psal jsem Ti v posledním listě, že odpověď svou jim navážu na jejich emanace o Tvých knihách a že ji otisknu v Čase. Psal jsem Ti také, že si je prohlédnu trochu historicky: chtěl jsem ukázat na starší produkty prózy a poezie Karáskovy z Vesny, které jsou nejstrašnější žánrové a realistické epigonství Herrmanna a Klášterského. Také historii svého styku s nimi jsem chtěl tam podat. Odbýt je zkrátka sumárkou. [...] Jak budu volněji, napíšu hned definitivum své Moderní revui. Podotknu, že z příčin soukromých se opozdilo. Chci být s nimi hotov. A pak to již ignorovat. [...] S těmi lotry se musí zatočit, jak zasluhují: jako se vztekou, pomínou zvěří. Víc to není. Přemýšlím o tom. Já pro svou osobu nepovažuji ode dneška Karáska za slušného čestného člověka a vedu z toho tu konsekvenci, že nepíšu do žádného listu s ním, vedle něho. Dlouhého postavím před dilema: buď píšu do Literárních listů jen já — nebo jen Karásek“ (11. února 1897) (Listy F. X. Šaldy 1969, s. 89–90, 100–101).

V roce 1898 začal Šalda publikovat především v *Lumíru*, který vydával „konzervativní“ nakladatel Otto a jehož redakci po Sládkovi převzal Václav Hladík vyzývající ke spolupráci autory starší i mladší. V březnu 1900 vyšel v *Novém kultu* článek podepsaný Mortuus (k pseudonymu se až o mnoho let později přihlásil Procházka). Jeho prohlášení, že literární revoluce generace devadesátých let byla poražena, neboť duch svobody vyvanul a ustoupil konformismu a prospěchářství¹⁷ — s narážkou na (nejmenovaného) Šaldu, vyvolalo rozsáhlou a různosměrnou polemickou výměnu,¹⁸ v níž se projevil vzájemný nepřekonatelný odpor „revolucionářů“ naplno i nenapravitelně.

Proti *Novému kultu* a jeho redaktoru S. K. Neumannovi a posléze *Moderní revui* — časopisům, jež v té době sblížoval zvláště radikální individualismus (v prvním ročníku *Nového kultu* se na sklonku roku 1897 mezi přispěvateli také naposledy Procházka setkal se Šaldou) — vedl spor *Lumír* ve jménu „svobody a nezařazenosti“: v čele s Šal-

17 Procházka 1900, mj.: „starší ‚revolucionáři‘ se dali jako sovy, osleplé v poledním slunci, chytiti na léčku, vnačně upravenou. — [...] Literární revoluce vyšla takměř naplano.“ — Srov. „revoluční“ příměry u Karáska (1900b): „Bývalí orlové literární revoluce, dnes tak uboze vypelichaní!“; a u Šaldy (1900a): „Rozvoj moderních směrů [...] začínal tuhnout v byzantismu několika patentovaných pseudorevolucionářů.“

18 K průběhu a rovinám této polemiky podrobně in Merhaut 2002.

dou a jeho okruhem (Karel Sezima, Otokar Šimek, Otakar Theer, Jan z Wojkowicz, Arne Novák aj.). Průběh polemiky podstatně poznamenala právě historie vztahů mezi Šaldou a Karáskem a Procházkou. Otázky zásadního významu v pokusu o generační bilanci — zejména o identitě a nezávislosti umělecké osobnosti, jež zazněly v jejich počátcích, záhy nahradily pře o zásluhy a osobní účtování. Rozepře probíhala v několika vlnách, resp. vrstvách¹⁹ a lze ji charakterizovat posunem od individuálního postoje ke kolektivním prohlášením, k jejich potřebě, resp. požadavku přihlásit se k jedné straně; ztotožňováním reinterpretovaného názoru a „etických“ kvalit jeho nositele podle příslušnosti k jednomu z táborů; sebestvrzujícím zacyklením, když se předmětem ofenzivy stala „pravidla“, jak (ne)polemizovat.²⁰ Zatímco Neumann se nedal vyprovokovat k nekončícímu trumfování,²¹ Karásek a Šalda psali po několik měsíců rozsáhlé tirády, v nichž vystačili s pestrou škálou dehonestací, jež si zároveň vyčítali, přeli se o „poslední slovo“, vzájemně se obviňovali z neschopnosti, vypočítavosti a mstivosti, ze lži, surovosti a podlostí atd., tedy — z „karáskovštiny“ a „šaldoviny“. Vůdčím tématem (jež se vracelo v polemikách i v dalších desetiletích) se staly pseudonymy F. X. Šaldy v souvislosti s proměnami jeho kritického stanoviska v druhé polovině devadesátých let (odtud tzv. pseudonymová aféra).

Téma pseudonymů (postupně se ujímala metafora „vedlejší možnosti“) se stalo leitmotivem šaldovských polemik až do dvacátých let. Připomněl je Vilém Mrštík v rozsáhlé polemice se Šaldou (hlavně o styl) v letech 1902–1903, v níž záhy došlo na „nečestnosti“ a „falešnosti“. Objevilo se u Viktora Dyka v polemice v souvislosti s protestní brožurou Kruhu českých spisovatelů v roce 1904; výrazně pak od roku 1910 v tzv. aféře anonymních listů. V červnu 1914 psal o proměnách vztahu F. X. Šaldy k Jaroslavu Vrchlickému Albert Pražák.²² V dubnu 1917 rozpoutal polemiku se Šaldou

19 V paralelní linii se mj. rozhořel spor Otakara Theera se S. K. Neumannem zahrnující i výzvy k souboji (k tomu a k dobové polemické situaci viz Vojtěch 2008).

20 Šalda 1900c; Karásek 1900b. — Jak se nepolemizuje, ukazoval později na Šaldových způsobech např. Karel Čapek (1925). Ferdinand Peroutka (1924, s. 224) napsal: „Jest dostatečně známo, že stačí polemizovati s p. Šaldou o zcela podružnou otázku, například o to, smrkal-li K. H. Mácha do kapesníků bílých nebo barevných, aby p. Šalda průběhem polemiky obvinil svého odpůrce z nejhörších charakterových vlastností a nazval ho dříve nebo později padouchem a ničemou.“

21 Mj.: „Mám s Vámi soucit a útrpnost jako s člověkem chorobným. Neboť jen abnormálním duševním stavem Vaším lze si vysvětliti neskonalou sprostotu a hrubost nového Vašeho výkonu v Lumíru. A proto Vám odpouštím všecko, za co jiného bych prostě žaloval. Polemicky sledovati Vás do končin, kde jste se sám octnul, nedovedu a nemohu. Opustila Vás soudnost, opustil Vás zdravý rozum; já však doufám, že mám ještě obé, a proto mlčím juž tam, kde proti mně vystupuje šílený, chorobný vztek. Máte tu zásluhu, že jste dal všem svým věrným nesmrtelný příklad, do jakých sfér docela obyčejného sprostáctví lze zavésti polemiky s nepohodlnými lidmi. Obnažil jste mravní svou úroveň zdrcujícím pro sebe způsobem. Ranil jste sám sebe strašlivě. Přeji Vám, abyste se uzdravil, neboť škodolibě se Vám smáti nebo snad dokonce zlobiti se na Vás opravdu nemohu. — [...] Nepotřebuji žádné modly v podobě literárního přítele a sám se nikomu jako modla nevnučuji! Tím se liší můj individualism od Vašeho“ (Neumann 1900a, s. 13–14). Dále Šalda 1900b; Neumann 1900b.

22 Pražák 1914; Šalda se ohradil (1914b).

o „vedlejší možnosti“ Arnošt Procházka v kritice doslovu románu *Loutky i dělníci boží*.²³ V roce 1924 mu Otokar Fischer dokonce věnoval obšírnou studii, v níž se pokusil užívání pseudonymů a polemiky na toto téma literárněhistoricky rekapitulovat; v závěru obvinil Karáska i Procházku z „nejtěžších příkoří“ spáchaných na Šaldovi.²⁴ S jeho závěry polemizoval Ferdinand Peroutka, jenž vedl (spolu s Kodíčkem) zároveň několik let polemiky se Šaldou (po článku *Krise literatury v Přítomnosti* 1922, na téma literární generace apod.). Do nového kola polemik o pseudonymy tudíž zasáhli — vedle Miroslava Rutteho, Miloslava Hýska ad. — rovněž Arnošt Procházka²⁵ a Jiří Karásek ze Lvovic („O. Fischer se snaží marně vyvrátiti ‚legendu‘ o ‚vedlejších možnostech‘ F. X. Šaldy. Potiskl mnoho papíru povídaním, jež mne jinak nezajímá“, Karásek 1924, s. 306).

VI.

V prvním desetiletí 20. století se vztahy mezi F. X. Šaldou a okruhem *Moderní revue* obešly bez významnějších polemických výměn. Oba tábory stály takříkajíc odděleny na svých pozicích. Ozvěnou sledovaných vztahů se staly některé významné rozměrné polemiky v tomto období: V souvislosti s protestní brožurou Kruhu českých spisovatelů *Národní divadlo a české drama* se od května do listopadu 1904 rozvinul spor, zda byl podpis Šaldův — a také Karáskův²⁶ — připojen bez jeho vědomí a do jaké míry Šalda s obsahem brožury souhlasí (F. X. Šalda, Jaroslav Kvapil a týdeník *Slovo* versus Karel Sezima, Viktor Dyk, Jaroslav Kamper a výbor Kruhu českých spisovatelů). Příznačně se záhy dotýkal „literární etiky a charakternosti“, „prolhanosti“, zvláště s účastí Karla Elgarta Sokola se psalo o metodách vedení polemiky atd. Využívány byly též četné citace ze soukromé korespondence aktérů (používané jak na podporu jejich tvrzení, tak k jejich zpochybnění). Na některé rozpory v Šaldových postojích upozorňoval jeho tradiční sok Viktor Dyk, jenž mj. připomínal i aféru „pseudonymovou“.

Předzvěstí „aféry anonymních listů“ se stala polemická výměna z roku 1907: Karásek (1907a, 1907b) v kritice knihy *Marné lásky* vytkl Růženě Svobodové „pseudoesetetismus“, resp. „vnějškový estetismus“, dále psal o sentimentální banálnosti, ženské literatuře „typu Vikové Kunětické“, o „psavé, šablonovité, sklleslé přítomnosti“ tvorby Svobodové. Šalda v obhajobě své přítelkyně napadl Karáskovu kritickou metodu coby „absurdní“ a „směšnou“.²⁷

23 Procházka 1917; na to Šalda 1917.

24 Fischer 1924; tématu věnoval Fischer ještě několik článků (zejména v *Národním osvobození*).

25 Procházka 1924; Šalda reagoval především v *Epilogu muži hlavní nemožnosti* (1924b).

26 Šalda v dopisu Antonínu Sovovi z 24. 11. 1904 mj. napsal: „Milý příteli, děkuji Ti za laskavé vyšetření jmen, které skládají výbor Kruhu. Šlo mi hlavně o to, zvědět, je-li mezi nimi též p. Karásek ze Lvovic, který mně v poslední době posílá knihy s přátelskými dedikacemi. Na přímý dotaz sdělil mně, že z výboru Kruhu vystoupil a nejen nepodepsal ono zasláno v České politice, nýbrž ani o něm neví“ (F. X. Šalda — Antonín Sova, s. 53).

27 Šalda 1907; Karásek nato přidal ještě druhou část *Pseudoesetetismu* (1907c). — Již v roce 1905 byl z domnělé krádeže stříbrných lžiček v salonu Růženy Svobodové obviňován Jiří

Na polemiky Šaldovy s Karáskem a bezprostředně na Šaldův spor s Karlem Do-
stálem-Lutinovem o práce Růženy Svobodové navazovala dlouhá polemická výměna
mezi Viktorem Dykem (v *Pokrokových listech* a v *Lumíru*) a F. X. Šaldou (*Novina*) v le-
tech 1907–1908. Jejím předmět se proměňoval, vedle Růženy Svobodové šlo rovněž o dílo
Josefa Holého i o texty obou aktérů, kteří například neváhali ironicky přizpůsobovat
odpůrcovo jméno („František Šalda“, „Vavřínek Dyk“).

Výraznou a zvláštní kapitolu polemických vztahů mezi F. X. Šaldou a okruhem
Moderní revue představuje tzv. *aféra anonymních listů*, v níž se spory již odehrávaly
především v rovině mimoliterární. K motivům předchozích polemik se často vracely,
ovšem s akcentem na morální charakteristiky a postoje a formou osobního účtování,
završily tak svým způsobem rozdělení českého literárního života. S momenty viny
a trestu, senzace a skandalizace, veřejného zájmu, s procesy vylučování, interven-
cemi do osobního života protagonistů i existenčními důsledky se tu polemika posu-
nula do roviny společenské aféry.

V letech 1909–1914 tato aféra v několika fázích i s dozvuky zahrnuje velké množství
textů a dokumentů, spekulací, obvinění, vyhlášení, zpráv, komentářů atp., v několika
fázích se vracela jako předmět zájmu, společenská událost a zároveň jako prostředek
útoků.²⁸ Během roku 1909 a počátkem roku následujícího obdržely umělecké, kul-
turní i politické osobnosti (mj. Jaroslav Goll, F. V. Krejčí, J. S. Machar, Jaroslav Maria či
Růžena Svobodová) nepodepsané (ale i smyšlenými jmény signované) listy obsahující
klepy z kulturního života a zčásti osobní urážky a obscennosti, přicházející z různých
míst, často s přepsanými adresami coby upravená korespondence jiných adresátů.
Z iniciativy Svobodové po pachateli pátrala skupina dalších postižených: vedle Šaldy
jakožto hlavního mluvčího Jaroslav Kvapil, Karel Mašek a F. X. Svoboda (zastupující
manželku) a Antonín Sova (který poskytl plnou moc). Na základě domněnky, že do-
pisnicemi někdo manipuluje přímo na poště, se v lednu 1910 po Praze začalo proslý-
chat, že pisatelem je Jiří Karásek ze Lvovic. Ten reagoval vyhlášením, že bude soudně
stíhat každého, kdo bude toto podezření šířit, načež jej pětice Šalda, Kvapil, Mašek,
Sova a Svoboda veřejně obvinila. Od té doby většina tisku toto obvinění přijímala
a stvrzovala. Proti Karáskovu obviňování bez důkazů i výzvám k veřejnému přelíčení
před porotou, při němž by byl nepřijatelně zkoumán jeho intimní život, se postavili
vedle Procházky Miloš Marten,²⁹ Viktor Dyk, ministr Albín Bráf aj., Karásek vydal

---

Karásek ze Lvovic (viz též narážku v ostré polemice F. X. Šaldy s Janem Herbenem, 1905).
Srov. rovněž Šaldův dopis Růženě Svobodové z 24. července 1907: „Je pravda, bylo smlu-
veno, že napíšu článek o Marných láskách do Pokrokové revue, a byl bych ho napsal, kdy-
by mně Skácelík připomněl [...] Ostatně Skácelík měl napsat také fejeton do Radikálních
listů, místo něho napsal nešikovný a hloupý útok proti kritice a neslanou nemastnou po-
známku proti Karáskovi. Já svoji povinnost vykonal: chytil jsem Karáska za uši jako klu-
ka a zatočil jsem s ním jako s klukem — po dlouhých bojích a korespondencích vyjde to ve
Volných směrech. Povede to asi k definitivní roztržce méjí s družstvem Volných směrů —
ale hnusí se mně celá ta chasa a netoužím po ničem tolik jako moci setřásti je ze sebe jako
odporný hmyz. Jsem stejně naladěný jako Vy, hnusí se mi život, hnusí se mi lidé a jsem zou-
falý, že jich nemohu bít na potkání do tváří“ (*Tíživá samota* 1969, s. 271).

²⁸ K průběhu a souvislostem tzv. aféry anonymních listů viz Merhaut 2007.

²⁹ V komplikovaném vztahu mezi Šaldou a Martenem vzájemné souznění (v letech 1902–06)
vystřídaly v době „aféry“ polemiky, v mnohém rozvíjející téma významu generace deva-

na svou obhajobu dokonce brožuru *Anonymní dopisy čili Aféra „pěti spisovatelů“*. Proti němu ostře vystupoval — vedle Šaldy v *Novině* aj. — zvláště Jan Herben.

Do aféry, v níž šlo koneckonců o Karáskovy existenční podmínky, byly zatahovány motivy starých sporů (mj. tzv. pseudonymové polemiky) a letité averze, především v první fázi do listopadu 1910. Po bezvýsledném vyšetřování ministerstva pošt Karásek argumentoval, že byl uznán nevinným a že mu byl navrácen původní služební post, Šalda a spol. trvali na tom, že jim byla ústně jeho vina potvrzena. Po drobnějších přestřelkách zejména mezi Šaldou a Procházkou od prosince 1911 do léta 1912 se spory znovu rozhořely v červenci 1912. Do prosince si pak Šalda v *Novině* a Karásek s Procházkou v *Moderní revui* vyměňovali invektivy a žádosti o opravy. V lednu 1913 zopakovali Šalda a spol. v *Času* své obvinění a vyzvali Karásku, aby se hájil před soudem přestupkovým. Karásek oponoval, že se nemá proč hájit, a žalobu pro utržení na cti nepodal (ačkoli jej k tomu veřejně vyzvali i jeho přátelé Procházka, Fiala a Marten). Aféra se tak postupně vytratila z veřejného života, aniž byla uspokojivě vysvětlena; tíha obvinění však na Karásku čas od času doléhala, zvláště v občasných připomínkách.

Arzenál osobních útoků a impertinencí byl během aféry nebývale „obohacen“. Obligátní akcent na (nízké) morální kvality a „(bez)charakternost“ protivníka zde přecházel až do roviny právní, i s ohledem na publikum, mínění „lidové“ veřejnosti. Zároveň tu bytněly další rysy polemického žánru, vedle metatextovosti (včetně citování ze starší osobní korespondence) především úsilí o dominanci spjaté s autostylizační přezíravé autority.

V letech 1911–1913 byly kritické a polemické texty Šaldovy, Karáskovy a Procházkovy přirozeně zatíženy děním kolem aféry, i když se k němu přímo nevztahovaly. Způsobem argumentace a slovníkem jej však doplňovaly, k útokům užívaly žánr kritického posudku.

V únoru 1912 vyšla v *Moderní revui* Karáskova kritika (1912a) knihy Růženy Svobodové *Posvátné jaro*, následovala v *Novině* Šaldova kritika Karáskovy knihy *Posvátné ohně*, příznačně sumarizující: „Případ Karáskův jest typický moderní případ český. Karásek jest příznačný zjev své generace. Každá generace má literaturu, jaké zasluhuje: surová a hrubá generace surový a hrubý padělek s křiklavou etiketou. Karásek není básník-tvůrce, Karásek jest jen moderní české nedorozumění, které si rozřeší příští doba jedním slovem“ (Šalda 1912a, s. 217). Dotčený reagoval obdobně: „Ukázal jsem, jak málo dobré vůle má kritika F. X. Šaldova *proniknouti autorem, jež kritizuje, jak jest vedena a inspirována je povrchní literární politikou*, ba dokonce i pouhým vztahem, v němž jest kritizovaný autor k umění R. Svobodové, podivuje-li mu se či odvažuje-li se je

---

desátých let (viz Vojtěch 1996). Šalda mj. vyčetl Martenovi „siláckost“ a „nečestnost“ jeho argumentů a s odmítnutím svého zařazení mezi realisty (vedle Machara, Vodáka a Herberna) ztotožnil svou polemiku s ním s výpadem vůči okruhu *Moderní revue*: „Celá tzv. tvorba *Moderní revue* jest jen časování a skloňování slov, frází a etiket, z nichž se skládá ceremoniel této zednářské lóže. Diletantství nejpustšího druhu. Hra lidí, kteří oklamávají sami sebe a snad i jiné tím, že pobíhají s derviškým fanatismem ve svém bludném kruhu. [...] / Pobloudil jsem, snaže se znázorniti panu Arnoštu Procházkovi pojem literární reciprocit; dnes se z toho kaji: spíš naučíš kočku plovat, než přiblížíš tomuto gentlemanovi základy literárního mravu“ (Šalda 1911, s. 735–736).

kritizovati nepřiznivě. [...] Bránil jsem své kritické svobody zároveň, neboť kritika F. X. Šaldova nebyla ničím než zakukleným pokusem terorizovati mne za to, že jsem vyslovil nepokrytě své mínění o díle R. Svobodové“ (Karásek 1912b, s. 94–95).

Otázku, zda „oba kritické projevy, anulující takřka analyzované spisovatele způsobem přímo opovržlivým, zachovaly etické hranice kritiky“, v *Přehledu* formuloval anonym (pravděpodobně Josef Kodíček, 1912), upozorňující na literární politikaření, evidentní osobní a stranickou přitěž obou textů: „Vyjde kniha od spisovatele úzce spřízněného s Novinou — není pochyby, že ji a priori odsoudí *Moderní revue*. Nato *Novina* za oplátku popraví knihu od spisovatele patřícího k *Moderní revui*. A tak ad infinitum.“ S tímto názorem okamžitě a příznačně polemizoval Šalda (1912b, s. 256): „Odmítám za sebe i za *Novinu* rozhodně tyto inkriminace. Řídila-li se touto rabijátskou politikou literární *Mod. revue*, nepěstovala jí *Novina*.“ Tentýž den protisměrně odmítl „stranickou nevráživost“ v *Moderní revui* Arnošt Procházka (1912)...

Do reprezentativní antologie *Lyrický rok 1913* nezařadil její pořadatel F. S. Procházka Karáskovy básně kvůli jeho — aférou anonymních listů — „poskvrněné“ morální pověsti. Následovala další polemika o přípustnosti mimoliterárních kritérií v hodnocení poezie, v níž proti nezařazení Karáskových veršů ostře vystoupili Jan z Wojkowicz, Rudolf Medek, Bohumil Polan, Josef Kodíček, Arnošt Procházka, S. K. Neumann. Odpovídal jim redaktor *Zvonu* F. S. Procházka a F. X. Šalda (1914a, s. 182), jeden z členů poroty almanachu, jenž stanovisko pořadatele hájil mj. poukazem na „ničemnost, podlost a zbabělost“ Karáskova případu. Odpovídal opět Kodíček (1913/1914, s. 156–157): „Domnívali jsme se, že básnická práce má se oceňovati především ze stanoviska její vnitřní ceny. Jiná kritéria rozhodují např. zcela spravedlivě u trestních soudů, páterů, policie a méně spravedlivě u některých českých spisovatelů. [...] *jedinou* hanbou pro české spisovatele mohou zde býti juroři se zásadami páně Šaldo-Procházkovými. Tam až dovedli tedy pánové tu — „českou novinu“ po tolikerých řečech, že smí dnes odmítnout nepřijemného autora, jako je p. Čapek, a tisknout Q. M. Vyskočila et cons. — zítra odmítnouti báseň Karáskovu, že není pořádný občan — — — a pozítří dle této logiky vymrskat Goetha, že sváděl ženy, Baudelaira, že se živil prostitutí milencinou, Dostojevského, že byl hráč, není-liž pravda?“

Nezmiřitelně nepřátelské vztahy se v této době projevovaly zvláště oboustranně vyhlášeným rozhodnutím zcela ignorovat „naprosto bezvýznamného“ (bývalého) protivníka, povýtce provázeným příležitostnými předsudečně kritickými glosami. Procházka a hlavně Karásek např. mluvili o Šaldovi již jen jako o „muži vedlejších možností“ (narážejíce na oblíbenou pseudonymní kauzu), dále o „doživotním“ a „úhlavním nepříteli“ atd. Šalda naopak stále ostřeji vyhlášoval uměleckou a kritickou nevýznamnost svých protivníků. I proto, aby nebyl jakkoli spojován s Procházkou („mužem nemožností“) a Karáskem, bagatelizoval mj. vůbec termín generace let devadesátých, mluvil o „bezduchosti“ a „hlouposti“, o „diletantech“, o „literární kloace“ *Moderní revue* atd.

Vzájemné vztahy mezi generačními soupeřnicemi se staly v roce 1913 jedním z témat polemiky mezi F. X. Šaldou a Arne Novákem o hodnocení přínosu této generace české literatury i o pojem generace obecně. Na Novákův článek *Sestup do podsvětí* (hodnotící generaci devadesátých let jako již nevýbojnou, bez syntetického a životního postoje) reagoval Šalda poukazem na rozrůzněnost své generace, veden zjevně snahou ne-

být spojován s některými jejími příslušníky. „Generace let devadesátých jest termín ryze vnější a náhodný; ze zcela prostého a zcela *negativního* faktu, že v létech devadesátých několik mladších literátů společně bojovalo o volnost kritického slova a společně vystoupilo proti tyranii starších, kteří ji dusili, vzniklo označení, které nemá nic literárně kladného. [...] Budiž mně rozuměno: nejsem advokátem ‚generace let devadesátých‘. Jsem poslední, kdo by byl nadšen vším, co produkovali jednotliví její příslušníci; mé cesty rozešly se snad s cestami všech z nich. Ale: když kritika, tož kritika správná a přesná, poněvadž jen taková nám pomůže; a jen taková pomůže také přicházejícím“ (Šalda 1913a, s. 20).

Novákovo pojetí literárních generací a poměru „čapkovské“ generace a nastupujících autorů ke generaci devadesátých let (a obhajoba tohoto pojmu) donutilo Šaldu k ještě ostřejšímu popření společného generačního východiska, za společný činitel označil toliko negaci. „Pouta kladného, na němž právě záleží ve vývoji formací literárněhistorických, tj. *společných estetických idejí, ideálů a vzorů*, ani *společné metody* (ani v negaci!) nebylo! Slovem: my byli *nekonečně méně* generací, než jsou generací dnešní ‚mladí‘. My byli tak málo generací, že když přišlo k formování společných idejí v tzv. manifestě Moderny, mohlo se to státi způsobem jen zcela mlhavým, neurčitým a obojetným, plným vnitřních kontradikcí [...]“³⁰

VII.

V letech válečných a poválečných se polemické výměny mezi oběma tábory v podstatě omezily na nevráživé výpady Procházkovy a Šaldovy, vzájemné výtky nemravností a neschopností (formulačních, překladatelských, básnických, kritických i – polemických). Arnošt Procházka vytrvale zastával postuláty estetického idealismu, doplňované „podkladem tradičním“, hledáním řádu — bez tolerance k novým směrům; stále více se vyjadřoval ke společenskému a politickému dění, s patosem narůstajícího pravicového nacionalismu. Ve svých glosách čas od času napadl Šaldu, jenž odpovídal ostře, zdůrazňuje protivníkovu „mastodontství“. Charakteristické přitom bylo opakované vyhlašování nezájmu, a to „jednou provždy“, např.: „Doslechl jsem se, že na obálce poslední Moderní revue šplíchl po mně zase splašky své líbezné a uslechtilé duše Arnošt Procházka. Konstatuji zde jednou provždy, že již před více než pěti lety přerušil jsem výměnu mezi svou Novinou a touto literární kloakou a od té doby vůbec se jí nedotýkám. Kmen nemá obálky, ale i kdyby ji měl, za nic na světě neposkvrnil bych jí polemikou s tímto literárním apačem“ (Šalda 1917, s. 10).

Návrh, aby spisovatelé finančně přispěli pražské univerzitě výtěžkem z vydání rukopisného alba, odmítal Šalda v červnu 1918 již direktivně osobním poukazem:

³⁰ Šalda 1913b (s. 39) v reakci na Novákovy *Tři generace* (1913b); dále viz Novák 1913c, na to Šalda 1913c. Takřka zároveň probíhala polemika mezi Šaldou a Karlem Čapkem (rovněž v *České kultuře a Přehledu*), vyvolaná Čapkovou kritikou románu F. V. Krejčího *Červenec*, která s polemikou o generace v mnohém souvisela. — Nakládání s pojmy individualismus a skepse připomíná obdobnou polemiku o generace, kterou v téže době vedl Arnošt Procházka (1913) — hájící proti bergsonismu svou českou dekadencí — s Otakarem Theerem po jeho článku *Dvě generace* v *Národních listech* (9. 9. 1913).

„Nerad bych byl s určitými lidmi v albu. Abych byl konkrétní: hned například ne s Arnoštem Procházkou. To není malichernictví, to jest úcta ke své osobě a ke své činnosti. [...] Jest zákeřník bez rytířskosti a noblesy, záštím impotence otrávený pomlouváč a nactiutruhač. S tím nechce a nemůže míti nic společného člověk, který si váží své osobnosti a své tvorby; s ním odmítá a právem odmítá společnou střechu i společný krb. Nebyl bych podepsal ani májového listu poselstvu českému, kdybych byl věděl, že bude o podpis požádán také Arnošt Procházka a že jméno mé bude s jménem jeho v jedné řadě“ (Šalda 1918, s. 139).

V článku o francouzské literární historii (Fortunatu Strowském) užil Šalda (1922) znovu Procházkův kritický typ jako odstrašující příklad: „Volný není nevázaný nebo hulvátský a drzý. Nevázaný bývá naopak nejčastěji pedant, duch vnitřně uschlý a odumřelý, otrok všech literárních pověr a předsudků; vnější pózou, útočností a rámusením chce nahraditi nedostatek pravé vnitřní životnosti a oklamati o ní. Typus u nás: Arnošt Procházka.“ Procházka zas vykreslil Šaldovu kritickou činnost v tomto duchu: „Nevíňátko je skutečně muž vedlejších možností: prostně, s tváří holátka, s výrazem zneuznávané ctnosti dává najevo, že mu křivdí, kdo neříká o něm jediné chvály. Aby ukázal, jak září nad nízké utrhače a nuzáky literární, našel pěkný a příkladný protiklad: volný, vnitřně svobodný není ‚nevázaný a hulvátský‘, — nevázaný útočí a rámuší, aby zakryl nedostatek pravé vnitřní životnosti, volný nese v sobě ‚svůj zákon‘, ‚plynulý a přece konstantní‘: onen, to jsem já podle něho, tento on sám. Jakž by také ne: mám ohavnou vlastnost, že pravidelně nazvu věc jejím jménem [...]. Vlastní lejno nesmrdí. Rozhodně muži vedlejších možností ne, vydává jeho pach dokonce za vůni nebeskou“ (Procházka 1922, s. 111).

V roce 1924, v již zmíněné rozsáhlé polemice s Ferdinandem Peroutkou, Josefem Kodíčkem ad. Šalda znovu pojednal téma hrubosti v polemice: „Vzpomněl jsem si nejednou na slova, která mně řekl kdysi, před lety, tuším na konci let devadesátých, prof. Masaryk o metodách českého polemizování. Rozumí se, pravil tehdy, že všude, kde jsou literáti a kantoři (= profesori), jsou spory a polemiky; ale jen u nás vedou se tak hnusně demagogicky. Kdo není zajedno s majoritou, je hned lotr, a jen ho zničit i občansky!“ (Šalda 1924a, s. 325). „O té hrubosti českých literárních polemik zmínil jsem se již jinde. Je zdánlivá a je skutečná. Skutečná je tam, kde pro nedostatek důvodů věcných utíká se k tzv. silným výrazům. Pravá hrubost a jediné nebezpečná, poněvadž matoucí slabé čtenáře, jest však hrubost v logice a argumentech, nekritičnost, nemyslivost. Hrubost — ta skutečná hrubost — je řekl bych česká národní nectnost. [...] Dupnout si, vyspílat, podezírat, klevetit, lhát, to žádá si jen zcela, zcela nepatrné režie duševní [...]. / Generace let devadesátých vrodila se do žalostné doby liberalistické, v níž nebylo hodnot objektivních, kolektivistických, nadosobních; byla jen individualistická roztržštěnost, osamocení, prázdno; byly jen různosměrné víry atomů. To *nebyla* její vina; ale její *zásluha* je v tom, že proti tomuto prázdnu, proti tomuto osamocení a roztržštění tvořivě reagovala; tvořivě protestovala: že se je snažila odčinití svým dílem“ (Šalda 1924c, s. 327–328).

K definitivnímu zúčtování s Arnoštem Procházkou (podlehl srdeční chorobě 16. 1. 1925) neváhal Šalda užít žánru nekrologu — s hrubostí vlastní generaci individualistických polemiků, o níž psal před nemnoha týdny. Zopakoval v něm nemilosrdně mnohé momenty a způsoby z předchozích dlouholetých polemik, aktuálně vedle ideologizujícího článku Zdeňka Nejedlého o Procházkovi s titulem *Z kulturní*

reakce (1925). Tímto hodnocením Šalda navíc podstatně dokresloval svůj vlivný obraz generace devadesátých let, rozvíjený posléze namnoze literární historií a marginalizující význačnost modernistické alternativy, kterou představoval fenomén *Moderní revue*. Nebožtíkovi přiznal pouze „určité zásluhy překladatelské“:

„Nebylo člověka, který by mně byl lhostejnější a jímž bych se méně v myšlenkách obíral než tento, zemřelý před několika týdny; člověka, jenž by mě byl méně zajímal a méně mně mohl dáti než on. Pokládal-li jsem koho ze svých vrstevníků za živou mumii, byl to on. [...] / Psalo se tedy, že byl můj životní odpůrce nebo že byl já jeho životní odpůrce; a je to prostě čirý nesmysl. Nebral jsem snad čtrnáct, snad patnáct let do rukou *Moderní revue* se všemi jeho zběsilostmi a potouchlostmi [...]. / Takového zlostného skribenta klerika připomínal mi vřdycky Procházka. Měl-li napsati vůbec obstojnou větu, musil ji nejprve v mysli namočit do jedu a vyložit v něm. Jako species lidského přírodopisu může býti takový skribentský pavouk zábavný a podívaná na takové zvíře může snad býti i žertovná, v kavárenském smyslu slova; ale životní a tvůrčí ceny má co nejméně; jako literární typ jest zcela neplodný. / Životní odpůrce... to je veliké a svaté slovo, kterého se nesmí zneužívat. [...] Byl mi pouze zarytým nepřitelem osobním, což jest něco zcela jiného [...]. Ne dar nebes, nýbrž jen odpor a nudný škleb ďábla... / [...] Psalo se, že s Procházkou odešel významný a veliký literární kritik český. Nuže: *nebylo člověka méně kritického, než byl on. Jako nebyl básník, tak nebyl kritik*. Byl dogmatik, a často zcela libovolný dogmatik [...]. / Ale proti čemu jest nutno protestovati zcela rozhodně, jest to, činí-li se z Procházky vynikající kritik literární a umělecký. To je matení pojmů a kalení vody zcela drzé a lajdácké“ (Šalda 1925, s. 427–429, 436).

Po Procházkově smrti se vlastně již utichlý spor přesunul do prostoru ohlednutí. Na rozdíl od Jiřího Karáska ze Lvovic (jenž se stále více věnoval sběratelství a bibliofilství) a některých — v té době již jako anachronismus pocíťovaných — ozvuků (dekadentního) symbolismu a estetismu, představoval F. X. Šalda *Bojů o zítřek* a *Duše a díla*, vydávající v letech 1928–1937 svůj *Zápisník*, nepochybnou a ve znamení své nezávislosti stále polemizující autoritu otevřenou vůči novým uměleckým proudům a generacím.

Od roku 1925 do čtyřicátých let publikoval Jiří Karásek ze Lvovic množství vzpomínkových statí, v nichž se zaměřil zvláště na období let devadesátých a na portréty některých literátů. Především ve dvou rozsáhlých cyklech *Psychologické poznámky k poznání literární generace let devadesátých* (1931) a *Počátky Moderní revue* (1931–1932) se vracel rovněž k vztahům mezi Procházkou, *Moderní revuí* a kritikem „ježž mnozí považují dnes za ozdabu literatury“. Přirozeně tím vzbudil jeho pozornost: „Úmysl Karáskův svalovat na mne iniciátorství a vinu ryze osobních polemických rvaček a útoků, jimiž *Moderní revue* proslula, je sice průhledný, ale bezúspěšný u znatele tehdejší doby“ (Šalda 1932).

Vztahy, které jsme sledovali, se vskutku vyznačovaly osobními útoky i vysokým stupněm zloby a nepřátelství. Mnohaleté, vrstvicí se polemiky vůdčích osobností literární kritiky generace devadesátých let však rovněž zrcadlí krystalizaci, kolize a proměny českého moderního estetického myšlení, odhalují i osvětlují vazby a posuny v silovém poli dobové literární a kulturní situace.

PRAMENY

- Čapek, Karel:** Dvanáctero figur zápasu perem čili Příručka písemné polemiky. *Přítomnost* 2, 1925, č. 19, 21. 5., s. 292–293 (přetištěno in: Marsyas — *Jak se co dělá. Spisy Karla Čapka* 13, ed. Milada Chlívková. Československý spisovatel, Praha 1984, s. 41–44).
- Dyk, Viktor:** Úpadek polemiky. *Lumír* 41, 1912–13, s. 182–185.
- Fischer, Otokar:** Pseudonymy devadesátých let. *Kritika* 1, 1924, č. 4–5, 5. 5., s. 140–170.
- Kalvoda, J.:** Pražská pošta. *Niva* 3, 1892/1893, č. 15, 1. 7. 1893, s. 240.
- Karásek, Jiří:** Zasláno. Panu J. V. Sládkovi. *Literární listy* 14, 1892/1893, č. 13, 16. 6. 1893, s. 232–234.
- Karásek, Jiří:** Zasláno. Mezi mnou a p. Loštákem [...]. *Literární listy* 15, 1893/1894, č. 15, 15. 7. 1894, s. 266.
- Karásek, Jiří:** K naší literární revoluci. *Moderní revue* 1, sv. 1, 1894/1895, č. 3, 8. 12. 1894, s. 49–60.
- Karásek, Jiří:** Časopisy. *Moderní revue* 2, sv. 3, 1895/1896, č. 3, 8. 12. 1895, s. 72 [podepsáno K.].
- Karásek, Jiří:** Volná tribuna. Invektivy. *Moderní revue* 6, sv. 11, 1899/1900, č. 7, 8. 4. 1900a, s. 232–234.
- Karásek, Jiří:** Volná tribuna, čili volné, nezávazné rozhovory s F. X. Šaldou. *Moderní revue* 6, sv. 11, 1899/1900, č. 12, 8. 9. 1900b, s. 357–358.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Pseudoestetismus. *Moderní revue* 13, sv. 19, 1906/1907, č. 7, 8. 4. 1907a, s. 332–334.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Poznámka k referátu. *Moderní revue* 13, sv. 19, 1906/1907, č. 10/11, 8. 7. 1907b, s. 539.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Pseudoestetismus. Část další. *Moderní revue* 13, sv. 19, 1906/1907, č. 12, 8. 9. 1907c, s. 582–584.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Posvátné jaro, kritické glosy ke knize Růženy Svobodové. *Moderní revue* 18, sv. 25, 1912a, č. 1, 8. 2., s. 22–29.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Meze kritického impresionismu, kritika kritiky. *Moderní revue* 18, sv. 25, 1912b, č. 2, 8. 3. 1912, s. 80–95.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Ještě jedna glosa. *Moderní revue* 30, sv. 39, 1923/1924, č. 9–12, 8. 6. 1924, s. 306.
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Psychologické poznámky k poznání literární generace let devadesátých. *Rozpravy Aventina* 6, 1930/1931, č. 29–40, 2. 4. — 24. 6. 1931 (přetištěno in: J. K., *Vzpomínky*, eds. Gabriela Dupačová — Aleš Zach. Thyrsus, Praha 1994, s. 11–56).
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Počátky Moderní revue. *Rozpravy Aventina* 7, 1931/1932, č. 1–36, 26. 9. 1931 — 25. 5. 1932 (přetištěno in: J. K., *Vzpomínky*, eds. Gabriela Dupačová — Aleš Zach. Thyrsus, Praha 1994, s. 57–187).
- Karásek ze Lvovic, Jiří:** Vzpomínka na F. X. Šaldou — Vzpomínka na Růženu Svobodovou. *Národní politika* 62, 1944, č. 255 a 261, 17. a 24. 9., s. 4 (přetištěno in: J. K., *Vzpomínky*, eds. Gabriela Dupačová — Aleš Zach. Thyrsus, Praha 1994, s. 194–198).
- Kodíček, Josef [?]:** Ještě o hranicích kritiky. *Přehled* 10, 1911/1912, č. 24, 1. 3. 1912, s. 412–413 [nepodepsáno].
- Kodíček, Josef:** Lyrická poezie a veřejná mravnost. *Scéna* 2, 1913/1914, č. 5, 6 a 7, s. 156–157, 190–191 a 234 [nepodepsáno].
- Krejčí, F. V.:** Lumír a moravská kritika. *Rozhledy* 2, 1893, č. 9, září, s. 293–296 [podepsáno -ej-].
- Krejčí, F. V.:** Nové proudy a dekadence. *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 1, 25. 10. 1894, s. 12–16.
- Krejčí, F. V.:** Dekadence. *Naše doba* 2, 1894/1895, č. 6 a 7, březen a duben 1895, s. 492–505 a 601–614.
- Krejčí, F. V.:** Deset let mladé literatury. *Rozhledy* 12, 1901/1902, č. 1–6, 5. 9. — 9. 11. 1901, s. 5–9, 41–46, 74–78, 107–111, 136–139, 169–172; sep.: *Rozhledy*, Praha [1901].
- Korespondence T. G. Masaryk — Josef Svatopluk Machar.** Sv. I (1893–1895), eds. Helena Kokešová — Petr Kotyk — Irena Kraitlová. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2017.
- Listy F. X. Šaldy Josefu Svatopluku Macharovi,** ed. Zina Trochová. In: *Literární archiv* 3–4 (F. X. Šalda: Dopisy), 1968/1969.

- Památník národního písemnictví, Praha 1969, s. 76–163.
- Mattuš, Ladislav:** Přešli svatí tři králové
K † M † B [...]. *Hlas národa* 10, 1895, č. 11, 11. 1., s. [1] [podepsáno Mtš.].
- Nejedlý, Zdeněk:** Z kulturní reakce. *Var* 3, 1924/1925, č. 14, 15. 2. 1925, s. 443–444.
- Neumann, S. K.:** Anebo aby byl vzat karabáč [...]. *Nový kult* 1, 1897/1898, č. 3, prosinec 1897, s. 64 [nepodepsáno] (přetištěno in: *Stati a projevy I. Spisy SKN* 2, ed. Zina Trochová. SNKLU, Praha 1964, s. 61).
- Neumann, S. K.:** Otevřené psaní p. Jaroslavu Kvapilovi, redaktoru Zlaté Prahy, svéráznému a svědomitému literátu, charakternímu a charakteristickému českému člověku, atd. atd. in infinitum. *Moderní revue* 4, sv. 8, 1898, č. 2, květen 1898, s. 54–56 (přetištěno in: *Stati a projevy I. Spisy SKN* 2, ed. Zina Trochová. SNKLU, Praha 1964, s. 101–103).
- Neumann, S. K.:** Panu F. X. Šaldovi. *Nový kult* 3, 1900a, č. 4, s. 13–14 [nepodepsáno] (přetištěno in: *Stati a projevy I. Spisy SKN* 2, ed. Zina Trochová. SNKLU, Praha 1964, s. 268).
- Neumann, S. K.:** Panu F. X. Šaldovi. *Nový kult* 4, 1900/1901, č. 2, 15. 7. 1900b, s. 64 [podepsáno -] (přetištěno in: *Stati a projevy I. Spisy SKN* 2, ed. Zina Trochová. SNKLU, Praha 1964, s. 271).
- Novák, Arne:** Sestup do podsvětí. *Přehled* 12, 1913/1914, č. 1, 26. 9. 1913a, s. 12–14.
- Novák, Arne:** Tři generace. Příspěvek k diskusi o dnešní situaci literární. *Přehled* 12, 1913/1914, č. 3, 10. 10. 1913b, s. 55–56.
- Novák, Arne:** Spor generací. *Přehled* 12, 1913/1914, č. 5, 24. 10. 1913c, s. 83.
- Peroutka, Ferdinand:** Čestný soud. *Přítomnost* 1, 1924, č. 14, 17. 4., s. 224 [nepodepsáno].
- Pražák, Albert:** F. X. Šalda — Duše a dílo. *Česká věda* 1, 1914, č. 5–6, červen, s. 184–191.
- Procházka, Arnošt:** Listy z Prahy. *Literární listy* 14, 1892/1893, č. 13, 16. 6. 1893a, s. 227–230.
- Procházka, Arnošt:** Dodatečně na adresu Lumíru. (Zasláno). *Niva* 3, 1892/1893, č. 14, 16. 6. 1893b, s. 223–224.
- Procházka, Arnošt:** Glosa k dekadenci. *Literární listy* 15, 1893/1894, č. 7, 16. 3. 1894a, s. 115–116 [podepsáno Gabriel Moton].
- Procházka, Arnošt:** Zdá se, že nyní u našich listů [...]. *Moderní revue* 1, sv. 1, 1894/1895, č. 3, 8. 12. 1894b, s. 70–72 [podepsáno -g-].
- Procházka, Arnošt:** Kapitola z patologie českého života dnešku: „K našim posledním bojům literárním“ a „Literární revoluce“. *Literární listy* 16, 1894/1895, č. 2, 16. 12. 1894c, s. 27–33 (přetištěno in: A. P., *Polemiky*. Kamilla Neumannová, Praha 1912, s. 5–23, s tit. Spolek proti mladým. Hálek a literární revoluce).
- Procházka, Arnošt:** Glosa k „České moderně“. *Moderní revue* 2, sv. 3, 1895/1896, č. 2, 8. 11. 1895, s. 25–26 [nepodepsáno] (přetištěno in: A. P., *Polemiky*. Kamilla Neumannová, Praha 1913, s. 100–103 s tit. Moderní revue o manifestu „České moderny“).
- Procházka, Arnošt:** Jungböhmsche Litteratur von heute. *Monatsschrift für Neue Litteratur und Kunst* (Berlin) 2, 1897a, č. 1, říjen, s. 38–49 (přetištěno in: A. P., *České kritiky*. Moderní revue, Praha 1912, s. 272–293; v pův. znění); překlad (Mladá česká literatura dneška) in: Merhautová, Lucie: *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2016, s. 333–341.
- Procházka, Arnošt:** Časopisy. *Moderní revue* 4, sv. 7, 1897/1898, č. 3, 8. 12. 1897b, s. 96 [nepodepsáno].
- Procházka, Arnošt:** Literatura. Mrtvý bude psát o živých [...]. *Nový kult* 3, 1900, č. 1, 16. 3., s. 10–11 [podepsáno Mortuus] (přetištěno in: A. P., *Polemiky*. Kamilla Neumannová, Praha 1913, s. 42–46, s tit. Mortuus o mladé generaci z konce století).
- Procházka, Arnošt:** V Přehledu X, 24 [...]. *Moderní revue* 18, sv. 25, 1912, č. 6, 8. 3., s. 113–114 [podepsáno A. P.].
- Procházka, Arnošt:** V kterémsi čísle Národních listů [...]. *Moderní revue* 19, sv. 27, 1913, č. 11/12, 8. 9., s. 276 [podepsáno A. P.].
- Procházka, Arnošt:** Vedlejší možnosti. *Moderní revue* 23, sv. 31, 1917, č. 3, duben, obálka.
- Procházka, Arnošt:** Neviňátko [...]. *Moderní revue* 29, sv. 38, 1922/1923, č. 3/4, 8. 12. 1922, s. 111 [podepsáno T. A.].
- Procházka, Arnošt:** Poznámky k „objevům“ Ot. Fischera a K „objevům“ O. Fischera II. *Lumír*

51, 1924, č. 6 a 7, 26. 6. a 2. 10., s. 331–332 a 390.

Procházka, Arnošt — Karásek, Jiří: Zasláno.

Literární listy 14, 1892/1893, č. 6, 1. 3. 1893, s. 112 (též in: *Niva* 3, 1892/1893, č. 7, 1. 3. 1893, s. 112) [podepsáno Housenkáři].

Roháček, František [?]: Naše pošta a jiné zprávy. *Niva* 5, 1894/1895, č. 2, 1. 11. 1894, s. 32 [nepodepsáno].

Sládek, J. V.: Fejeton. Páně Herbenův Čas nazval tu všeobecnou řež [...]. *Lumír* 21, 1892/1893, č. 5, 10. 2., s. 60 [nepodepsáno].

Šalda, F. X.: Syntetismus v novém umění.

Literární listy 13, 1891/1892, č. 1, 16. 12. 1891, s. 1–3; č. 2, 1. 1. 1892, s. 25–27; č. 3, 16. 1., s. 49–51; č. 4, 1. 2., s. 67–70; č. 5, 16. 2., s. 87–89; č. 6, 1. 3., s. 103–105; č. 7, 16. 3., s. 121–122; č. 8, 1. 4., s. 140–142 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 1. Soubor díla FXŠ 10*, ed. Jiří Pistorius. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1949, s. 11–54).

Šalda, F. X.: Literární kapitoly II. *Literární listy* 13, 1891/1892, č. 14, 1. 7. 1892, s. 241–249 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 1. Soubor díla FXŠ 10*, ed. Jiří Pistorius. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1949, s. 197–210).

Šalda, F. X.: Listy z Prahy I. *Literární listy* 14, 1892/1893, č. 9, 16. 4. 1893a, s. 161–163 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 1. Soubor díla FXŠ 10*, ed. Jiří Pistorius. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1949, s. 433–437, s tit. List z Prahy).

Šalda, F. X.: Alois Škampa: Venku a doma. Verše. *Literární listy* 14, 1892/1893, č. 17–18, 1. 9. 1893b, s. 296–303 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 1. Soubor díla FXŠ 10*, ed. Jiří Pistorius. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1949, s. 371–388).

Šalda, F. X.: Rozhledy sociální, politické a literární. *Literární listy* 15, 1893/1894, č. 11, 16. 5. 1894a, s. 186–188; č. 12, 1. 6. 1894, s. 207–208 [podepsáno Š.] (přetištěno in: *Kritické projevy 2. Soubor díla FXŠ 11*, ed. Felix Vodička. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1950, s. 137–143).

Šalda, F. X.: (Národní divadlo:) Cyklus Jeřábkův. *Rozhledy* 3, 1893/1894, č. 12, září 1894b, s. 682–687 (přetištěno in: *Kritické*

projevy 2. Soubor díla FXŠ 11, ed. Felix Vodička. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1950, s. 47–55).

Šalda, F. X.: Ve svých glosách „k současným literárním bojům“ [...]. *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 2, listopad 1894c, s. 105–108 (přetištěno in: *Kritické projevy 2. Soubor díla FXŠ 11*, ed. Felix Vodička. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1950, s. 144–148, s tit. Polemika s Jaroslavem Vrchlickým).

Šalda, F. X.: K otázce dekadence. *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 7 a 8, duben a květen 1895a, s. 385–389 a 449–455 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 2. Soubor díla FXŠ 11*, ed. Felix Vodička. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1950, s. 206–222).

Šalda, F. X.: Z nové české beletrie. J. Karásek: Stojaté vody. *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 12, září 1895b, s. 744–748 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 2. Soubor díla FXŠ 11*, ed. Felix Vodička. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1950, s. 238–245).

Šalda, F. X.: Jiří Karásek: Sexus necans. Kniha pohanská. *Literární listy* 19, 1897/1898, č. 7, 1. 2. 1898, s. 112–115 [podepsáno P. Kunz] (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 4. Soubor díla FXŠ 13*, ed. Rudolf Havel. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 27–33).

Šalda, F. X.: Z dopuštění osudu — individualisté. Spojená odpověď zapsanému společenstvu *Mod. revue* a *N. kultu. Lumír* 28, 1899/1900, č. 22, 20. 4. 1900a, s. 262–264 (přetištěno in: *Kritické projevy 4. Soubor díla FXŠ 13*, ed. Rudolf Havel. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 295–300).

Šalda, F. X.: Z epeje lidské surovosti. *Lumír* 28, 1899/1900, č. 29, 1. 7. 1900b, s. 348 (přetištěno in: *Kritické projevy 4. Soubor díla FXŠ 13*, ed. Rudolf Havel. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 317).

Šalda, F. X.: Jak se nepolemizuje. Pedagogická lekce, věnovaná Jiřímu Karáskovi ze staré náklonnosti někdejšímu jeho učitelem. *Lumír* 28, 1899/1900, č. 34 a 35, 20. 8. a 1. 9. 1900c, s. 407–408 a 418–419 (přetištěno in: *Kritické*

- projevy 4. *Soubor díla FXŠ 13*, ed. Rudolf Havel. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 318–324).
- Šalda, F. X.:** Literární farizejství. Věnováno p. dru Janu Herbenovi. *Samostatnost 9*, 1905, č. 50 a 51, 24. a 28. 6., s. 250 a 254–255 (přetištěno in: *Kritické projevy 6. Soubor díla FXŠ 15*, ed. Karel Dvořák. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 72–78).
- Šalda, F. X.:** K poznámce p. Karáska ze Lvovic v poslední M. revui. *Volné směry 11*, 1907, č. 9–10, asi srpen, s. 335–336 (přetištěno in: *Kritické projevy 6. Soubor díla FXŠ 15*, ed. Karel Dvořák. Společnost F. X. Šaldy v nakl. Melantrich, Praha 1951, s. 258–260).
- Šalda, F. X.:** Par nobile fratrum. *Novina 4*, 1910/1911, č. 23, 13. 10. 1911, s. 735–736 [nepodepsáno] (přetištěno in: *Kritické projevy 8. Soubor díla FXŠ 17*, eds. Oldřich Králík — Miroslav Komárek — Jiří Opelík. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1956, s. 328–327).
- Šalda, F. X.:** Jiří Karásek ze Lvovic: Posvátné ohně. *Novina 5*, 1911/1912, č. 7, 23. 2. 1912a, s. 214–217 (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 34–40).
- Šalda, F. X.:** Hranice kritiky. *Novina 5*, 1911/1912, č. 8, 8. 3. 1912b, s. 255–256 [nepodepsáno] (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 91–92).
- Šalda, F. X.:** K dnešní situaci literární napsal v Přehledu Arne Novák [...]. *Česká kultura 2*, 1913/1914, č. 1, 3. 10. 1913a, s. 19–21 (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 217–220).
- Šalda, F. X.:** Spor generací. *Česká kultura 2*, 1913/1914, č. 2, 17. 10. 1913b, s. 39–41 (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 221–225).
- Šalda, F. X.:** Spor generací. *Česká kultura 2*, 1913/1914, č. 3, 7. 11. 1913c, s. 59 [podepsáno F. X. Š.] (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 232).
- Šalda, F. X.:** Pan Rudolf Medek požádal mne o otištění tohoto projevu [...]. *Česká kultura 2*, 1913/1914, č. 10–11, 27. 2. 1914a, s. 182 (přetištěno in: *Kritické projevy 14. Soubor díla FXŠ 23*, eds. Michael Špirit — Luboš Merhaut. Institut pro studium literatury, Praha 2017, s. 112).
- Šalda, F. X.:** Můj poměr k Vrchlickému. *Česká kultura 2*, 1913/1914, č. 19, 10. 7. 1914b, s. 302–304 (přetištěno in: *Kritické projevy 9. Soubor díla FXŠ 18*, eds. Rudolf Havel — Ludmila Lantová. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 282–287).
- Šalda, F. X.:** Jednou provždy. *Kmen 1*, 1917/1918, č. 13, 10. 5. 1917, s. 10 [podepsáno F. X. Š.] (přetištěno in: *Kritické projevy 10. Soubor díla FXŠ 19*, ed. Emanuel Macek. ÚČL ČSAV v Československém spisovateli, Praha 1957, s. 228).
- Šalda, F. X.:** Proti návrhu Macharovu. *Kmen 2*, 1918/1919, č. 16, 13. 6. 1918, s. 129–130 (přetištěno in: *Kritické projevy 10. Soubor díla FXŠ 19*, ed. Emanuel Macek. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1957, s. 472–475).
- Šalda, F. X.:** Poučení a příklad starého pána. *Tribuna 4*, 1922, č. 242, 15. 10., s. 3–4 (přetištěno in: *Kritické projevy 12. Soubor díla FXŠ 21*, ed. Zina Trochová. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1959, s. 94–100).
- Šalda, F. X.:** Trojí generace. Kus české literární morfologie. *Kritika 1*, 1924a, č. 10–12, 15. 10., s. 324–330 (přetištěno mj. in: *Kritické projevy 12. Soubor díla FXŠ 21*, ed. Zina Trochová. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1959, s. 270–278).
- Šalda, F. X.:** Epilog muži hlavní nemožnosti. *Kritika 1*, 1924b, č. 10–12, 15. 10., s. 378–380 (přetištěno in: *Kritické projevy 14. Soubor díla FXŠ 23*, eds. Michael Špirit — Luboš Merhaut.

Institut pro studium literatury, Praha 2017, s. 306–308).

Šalda, F. X.: Spory literární. *Var* 3, 1924/1925, č. 11 (51), 1. 12. 1924c, s. 327–337 (přetištěno in: *Kritické projevy 12. Soubor díla FXŠ 21*, ed. Zina Trochová. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1959, s. 288–299).

Šalda, F. X.: Arnošt Procházka. *Var* 3, 1924/1925, č. 14, 15. 2. 1925, s. 427–436 (přetištěno in: *Kritické projevy 13. Soubor díla FXŠ 22*, ed. Emanuel Macek. ÚČL ČSAV v nakl. Československý spisovatel, Praha 1963, s. 36–46).

Šalda, F. X.: Počátky Moderní revue podle Jiřího Karáska ze Lvovic. *Šaldův zápisník* 4, 1931/1932, č. 8–9, únor 1932, s. 278–280.

LITERATURA

Homoláč, Jiří: Polemika jako žánr. (Na materiálu šaldovském). *Česká literatura* 46, 1998, č. 3, s. 236–268.

Králík, Oldřich: O metodu Šaldových polemik. *Vyšehrad* 2, 1947, č. 2/3, 15. 1., s. 38–45.

Kudrnáč, Jiří: Šalda o dekadenci. K jedné diferenciaci v generaci 90. let. In: Tomáš Kubíček — Luboš Merhaut — Jan Wiendl (eds.): „Na téma umění a život“. *F. X. Šalda 1867–1937–2007*. Host, Brno 2007, s. 183–197.

Lantová, Ludmila: *Hledání hodnot. (O literární kritice devadesátých let)*. Academia (Rozpravy Československé akademie věd), Praha 1969.

Máchal, Jan: *Boje o nové směry v české literatuře (1880–1900)*. Jednota českých filologů, Praha 1926.

Merhaut, Luboš: Hledání nové syntézy: Koncepční výkony českého literárního symbolismu. In: Eva Maliti (ed.): *Symbolismus v kontextech a súvislostiach*. Ústav svetovej literatury SAV, Bratislava 1999a, s. 210–216.

Merhaut, Luboš: Polemika: dialog a nerozumění. *Česká literatura* 47, 1999b, č. 5, s. 500–504.

Merhaut, Luboš: Prostibolo duše Arnošta Procházky. In: Arnošt Procházka — Karel Hlaváček: *Prostibolo duše*, eds. Luboš Merhaut

F. X. Šalda — Antonín Sova. *Dopisy*, ed. Josef Zíka. Academia, Praha 1967.

Tíživá samota. *Korespondence F. X. Šaldy a Růženy Svobodové*, eds. Jaromír Loužil — Jarmila Mourková — Jan Wagner. Odeon, Praha 1969.

Vorel, Jan: Nové proudy a dekadence. *Rozhledy* 4, 1894/1895, č. 2, 25. 11. 1894, s. 83–85.

Vrchlický, Jaroslav: K našim posledním bojům literárním. *Hlas národa* 9, 1894, č. 306, 4. 11., příl. Nedělní listy, s. [1] (přetištěno in: *Lumír* 23, 1894/1895, č. 5, 10. 11. 1894, s. 58–60).

Zákrejs, František: Nová světla. *Osvěta* 24, 1894, č. 12, prosinec [fakticky listopad], s. 1130–1144.

a Otto M. Urban. Nakladatelství Pavel Křepela, Soumrak, Brno 2000, s. 57–70.

Merhaut, Luboš: Polemika — spojení a odloučení: K charakteristice literární generace devadesátých let. In: Kateřina Bláhová (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. KLP — Koniasch Latin Press, Praha 2002, s. 307–325.

Merhaut, Luboš: Periodika a polemika: aktualita a paměť (nad spory o Hálka). *Slovo a smysl* 1, 2004, č. 2, s. 70–90.

Merhaut, Luboš: „Vrchol a propast v jednom“. Proměny dekadentních souřadnic v české literatuře přelomu 19. a 20. století. In: *V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914*, koncepce knihy a ed. Otto M. Urban. Obecní dům — Arbor vitae, Praha 2006, s. 41–57.

Merhaut, Luboš: Od polemiky k aféře. Tzv. aféra anonymních listů a její paměť. In: Tomáš Kubíček — Luboš Merhaut — Jan Wiendl (eds.): „Na téma umění a život“. *F. X. Šalda 1867–1937–2007*. Host, Brno 2007, s. 213–231.

Merhaut, Luboš: „Pohyb proti klidu“. Možnosti a proměny pojmu literární revoluce na konci 19. století. In: Ivan Klimeš — Jan Wiendl (eds.): *Kultura a totalita III. Revoluce*.

- Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2015a, s. 150–182.
- Merhaut, Luboš:** Naše „krize modernová“. Česká moderna a Šalda v korespondenci Machar — Masaryk. In: *Politici, umělci a vědci ve veřejném prostoru na přelomu 19. a 20. století*, ed. Helena Kokešová. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2015b, s. 13–48.
- Merhautová, Lucie:** *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2016.
- Servant, Catherine:** Něco o (ne)dialogu u Šaldy. *Česká literatura* 46, 1998, č. 3, s. 283–285.
- Taxová, Eva:** Integroční funkce polemiky a dialogu v Šaldově eseji. *Česká literatura* 35, 1987, č. 5–6, s. 405–411.
- Vojtěch, Daniel:** Miloš Marten jako kritik. *Česká literatura* 44, 1996, č. 4, s. 359–394.
- Vojtěch, Daniel:** *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Academia, Praha 2008.

